

Moviments segregacionistes a les pedanies del Delta de l'Ebre (1930-1939)

Josep Ferran BEL i QUEROL

RESUM

Els intents segregacionistes que protagonitzaren les pedanies deltaïques entre 1930 i 1939 són el resultat, entre altres factors, de l'evolució d'una consciència social col·lectiva. Els canvis que es produïren durant la II República esperonaren aquests moviments independentistes, però també cal recordar l'expedient que presentà l'any 1930 la partida de la Cava, i la sol·licitud de Sant Jaume d'Enveja del 1939 (primer intent segregacionista de l'època franquista). A partir del 1936, arran del conflicte bèl·lic, la reivindicació segregacionista es generalitzà al Delta, fins i tot l'Ajuntament de Tortosa va arribar a reconèixer la possibilitat de concedir la independència a les partides. Només l'Ampolla aconseguiria, però, el reconeixement oficial com a municipi independent del Perelló. Els moviments segregacionistes de 1930-1939 són populars, i parteixen de la crítica a una situació considerada d'abandonament per part de Tortosa i del Perelló. La distància respecte a la capital i la manca d'inversions, juntament amb la voluntat de les partides de gestionar-se autònomament, seran els principals motius pels quals es demanarà la independència; encara que la disgregació del territori històric de Tortosa, ja iniciada segles enrera, serà una conseqüència lògica de l'evolució territorial.

RESUMEN

Los intentos segregacionistas que protagonizaron las pedanias deltaicas entre 1930 y 1939 son el resultado, entre otros factores, de la evolución de una conciencia social colectiva. Los cambios que se produjeron durante la II República espolearon estos movimientos independentistas, pero también es preciso recordar el expediente que presentó el año 1930 la partida de la Cava, y la solicitud de Sant Jaume d'Enveja el 1939 (primer intento segregacionista de la época franquista). a partir de 1936, a raíz del conflicto bélico, la reivindicación segregacionista se generalizó al Delta, incluso el ayuntamiento de Tortosa llegó a reconocer la posibilidad de conceder la independencia de las partidas. Pero sólo l'Ampolla consiguió el reconocimiento oficial como municipio independiente del Perelló. Los movimientos segregacionistas de 1930-1939 son populares y parten de la crítica a una situación considerada de abandono por parte de Tortosa y del Perelló. La distancia respecto a la capital y la falta de inversiones, junto con la voluntad de las partidas de gestionarse

autónomamente serán los principales motivos por los cuales se pedirá la independencia; aunque la disgregación del territorio histórico de Tortosa, ya iniciada siglos antes, será una consecuencia lógica de la evolución territorial.

ABSTRACT

The attempts to separate from Tortosa led by the Ebro Delta villages during the years 1930-1939 are the result, among other factors, of the development of a collective social conscience. The changes undertaken during the II Republic spurred these separatist movements, although we have to bear in mind the proceeding of separation started by La Cava in 1930 and the request of Sant Jaume d'Enveja in 1939 (the first attempt during the Franco age). After the start of the Civil War in 1936 the separatist claim in the Ebro Delta spreads, and even the Council of Tortosa faced the possibility of bestowing independence on these villages. However, only L'Ampolla achieved the official independence from El Perelló. The separatist movements of the 30's have a popular root and arise from the criticism against the negligent management of Tortosa and El Perelló towards the villages. The distance from the capital and the lack of investment, together with the will of the villages for self-management will become the main reasons to apply for independence. However the disintegration of the historical territory of Tortosa, started centuries before, will be the logical consequence of the territorial development.

1. Aproximació a la realitat social de les partides a principis del s.xx

La vida al Delta de l'Ebre es caracteritzava, a finals del segle XIX, i principis del segle XX, pel sacrifici del treball i la lluita per la subsistència. Els canals de l'Ebre – dreta (1860) i esquerra (1912)-, els acotaments arrosers, els canvis en la propietat i en les formes d'explotació de la terra, l'arribada de mà d'obra, etc. són alguns dels factors que van possibilitar la colonització agrària definitiva del Delta i, per tant, atenuaren l'hostilitat del medi natural.¹ Les poblacions riberenques experimentaren un destacat creixement en les primeres dècades del segle XX, coincidint amb l'expansió del conreu de l'arròs. Amb el temps, gràcies a l'empenta de la gent (de la població autòctona que ja hi vivia des de temps enrera, i de la forana que hi vingué a treballar) va anar forjant-se la consciència de pertinença a una comunitat. Les adversitats i penúries, les difícils condicions de vida a la Ribera, determinaren el caràcter dels riberencs i les riberenques, els esperonaren a lluitar pel seu demà, i configuraren una realitat social que encara perdura en la memòria col·lectiva.

La implantació del cultiu de l'arròs va millorar la qualitat de vida dels habitants del Delta, però sovint les restriccions econòmiques continuarien afectant bona part de la població. Com a exemple, cal recordar que a finals dels anys 20 la crisi de l'arròs feia impossible obtenir els beneficis que permetessin recuperar els diners invertits, quasi sempre deixats pels prestamistes, en les feines agrícoles, els adobs i el pagament d'arrendaments. Però, aquests – els qui deixaven diners- no perdien mai: *“En cuanto a nuestra ribera podemos decir que los precios del mejor cáscara que se presenta a la venta, son entre 28 y 29 pts. y de estos precios para abajo según clases, y sin ganas de comprar los fabricantes pues lo único que dá animación y parece que se opere es la actividad de los prestamistas y demás acreedores de los ribereños que cojen todo el arroz que pueden para asegurarse el cobro de sus créditos; algunos sin poner precios que luego al freir será el reir”*.² A més a més, el problema s'agreujava si les condicions meteorològiques eren desfavorables i es perdia part de la collita. D'altra banda, cal recordar també la duresa del treball i les pèssi-

1. Abans del segle XIX, però, ja hi ha antecedents documentats de formes de propietat i d'explotació de la terra al Delta de l'Ebre. Consultar: Ribas Vilanova, Xavier. “Conflictos per la terra al Delta de l'Ebre a l'època moderna: la Punta Grossa”, a RECERCA 3, p.145. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre i Centre d'Estudis Històrics del Baix Ebre (Tortosa, 1999), i Pitarch López, Josep. *La colonització del delta de l'Ebre i la seva reglamentació en el darrer terç del S.XVIII*. Institut d'Estudis Rapiencs i Ajuntament de Sant Carles de la Ràpita, 1993.

2. *El Pueblo*, “Órgano de la Coalición Republicano-Socialista de Tarragona”, nº 2.766 (13-11-1926). AHCTE (Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre)

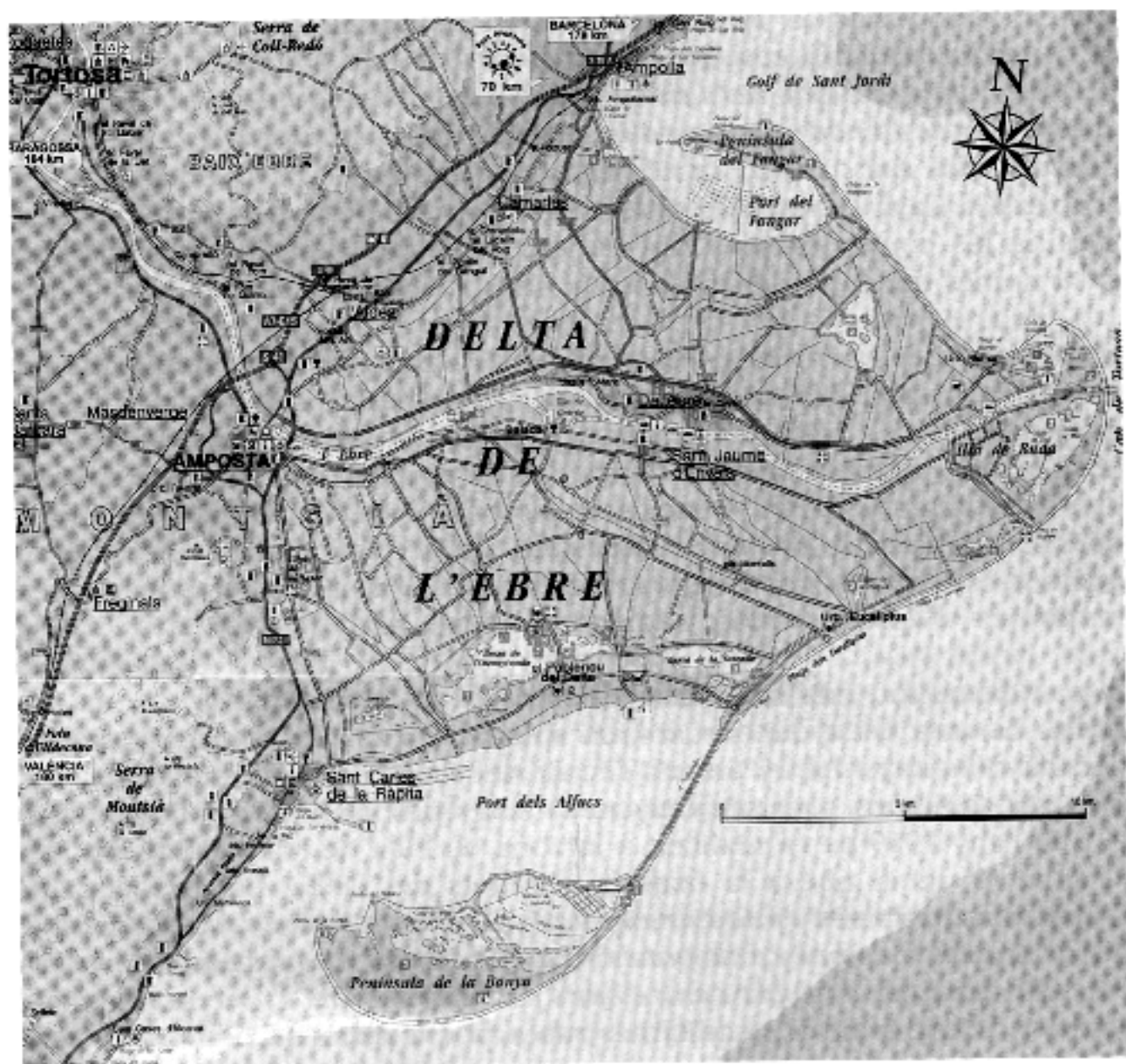
mes condicions higièniques i de salut que caracteritzaven la feina als arrossars, així com la pressió asfixiant que havia de suportar el pagès per part dels cacics locals, els grans propietaris que arrendaven les terres, i els industrials moliners i comerciants.

El sistema de comunicacions presentava importants deficiències a principis del segle XX, i els diferents organismes administratius aportaven escasses solucions. Les carreteres i els camins tenien el sòl en molt mal estat i s'inundaven fàcilment, i de vegades eren intransitables. Fins a la II República no hi hagué, possiblement, un cert interès per part de les administracions per arranjar algunes d'aquestes vies del Delta, com ara l'empedrament de la carretera de la Mallada. Ni la carretera nacional, ni la comunicació viària de Tortosa amb Amposta i l'Aldea havien solucionat, en principi, l'aïllament dels pobles interiors de la ribera deltaica. Tampoc la línia del ferrocarril València- Tarragona va facilitar en els seus inicis les comunicacions amb la Ribera, encara que l'existència de les estacions l'Aldea-Amposta, la Granadella-Camarles i l'Ampolla-el Perelló repercutiria a la llarga en una millora del transport de mercaderies i passatgers.

En el decenni dels 20, malgrat l'estat dels camins i les carreteres, s'establiren serveis regulars d'autobusos entre alguns pobles del Delta, i entre aquests i les estacions ferroviàries i les capitals dels municipis de la zona, en un intent per millorar el servei que feien les antigues tartanes.³ Abans, la navegació fluvial havia estat -sobretot durant la segona meitat del segle XIX, i malgrat les dificultats tècniques i econòmiques- un mitjà de comunicació entre els pobles riberencs i les ciutats d'Amposta i Tortosa. Els vapors "Tonita", "Ciudad de Tortosa", "Anita" (inactiu des de 1929), etc., juntament amb altres embarcacions, possibilitaren el transport de mercaderies i passatgers al llarg del riu.⁴ També, cal destacar, per la importància que tingué en el desenvolupament econòmic del Delta, la comunicació entre les dues ribes del riu que des de finals del segle XIX realitzaven els passos de barca de la Cava i Jesús i Maria, i també la barcassa d'Amposta, en servei des de segles enrera.

3. *Vida Económica de la Provincia de Tarragona, 1928*. "Publicación de las Cámaras de Comercio. Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls", p.158-161. Segons les dades del servei de transport per carretera les característiques de la línia Tortosa- la Cava eren: 25 km, tracció mecànica, 7 viatges d'anada i tornada per setmana, i el recorregut passava pels pobles de l'Aldea i Jesús i Maria... Els passatgers que utilitzaren el servei l'any 1922 van ser 3.017, l'any 1923 foren 3.820, el 1924 i el 1925 van arribar a 4.572 i 5.008 respectivament. A banda d'aquesta línia, s'assenyalaven altres serveis regulars que afectaven els pobles del Delta: Tortosa- el Perelló (per l'Aldea i l'Ampolla), Tortosa- la Ràpita (per Amposta), el Perelló- l'Ampolla i Amposta- l'Aldea.

4. Queralt, M. Carme i Subirats, Maite. "La navegació per l'Ebre. Els vaixells de vapor (1856-1929)", a *RECERCA* 3, p.161-175. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre i Centre d'Estudis Històrics del Baix Ebre. Tortosa, 1999.

A partir dels anys 20, s'aconseguien progressos en els transports i les comunicacions, però, tot i això, l'allunyament respecte a la capital de Tortosa condicionava la vida dels habitants de les partides rurals, i, a més a més, la situació s'agreujava per les deficiències i retards en les instal·lacions telegràfica i de telèfons. El popular Carrilet (Ferrocarril Econòmic Tortosa- la Cava) va esdevenir un bon mitjà de transport per a la zona, i fins i tot milloraria el servei de correus. La necessitat de la construcció d'aquesta via fèrria havia estat ineludible, ja que permetia “...poner en relación con la ciudad un núcleo de población de más de 10.000 habitantes que actualmente viven a más de treinta kilómetros del centro donde tienen que cumplir sus deberes o ejercitar sus derechos de ciudadanía, sin comunicación alguna estable...”.⁵ El Carrilet (que va arribar a la Cava l'any 1927) esdevindria un mitjà de transport regular que supliria les comunicacions fluvials, en clara decadència, les quals ben aviat només quedarien restringides al transport de mercaderies amb llaüts.

Els mitjans per fer front a les epidèmies i altres malalties eren precaris; ben poca cosa podien fer els escassos metges rurals amb uns rudimentaris equips tècnics. La distància respecte a Tortosa, on hi havia més serveis hospitalaris i atenció mèdica, tampoc ajudava a millorar el nivell sanitari dels habitants del Delta. Les pèssimes condicions higièniques, a conseqüència d'una sèrie de mancances com ara les deficiències en el clavegueram -agreujades per un urbanisme caòtic, disseminat i uns habitatges insalubres-, s'apreciaren fins ben entrat el segle XX.

El paludisme fou una malaltia endèmica durant molts anys a la zona del Delta. La necessitat de buscar una solució eficaç féu actuar, durant la dècada dels anys 10, el Servei Tècnic del Paludisme de Catalunya. Les mesures sanitàries consistien en tractaments profilàctics de quinina, com el que l'any 1919 es va realitzar a la zona de l'Illa de Mar de la Cava, on la situació, igual que a la majoria d'indrets del Delta, era preocupant: “Aquests terrenys són eminentment palúdics, fins a l'extrem de poder assegurar que els seus habitants pateixen les febres palúdiques en gran majoria, ultrapassant el 90 per cent, abans de fer l'experiment preventiu per la quinina”.⁶ Les solucions sanitàries que a poc a poc s'introduïren (tractaments mèdics, millorament dels desguassos, etc.) minvaren la intensitat de l'epidèmia.

5. *Vida Económica de la Provincia de Tarragona, 1923*. “Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls”, p.64.

6. Mancomunitat de Catalunya. *Treballs del Servei de Sanitat (Paludisme). De 1917 a 1921*, p.13. Palau de la Generalitat. Barcelona, 1922.

L'educació dels nens i les nenes de les partides rurals era un altre problema greu a principis del segle XX. No hi havia espais adequats i les classes es feien en magatzems, plantes baixes o en altres locals que l'Ajuntament de Tortosa llogava en la majoria dels casos, que no disposaven de material ni d'unes òptimes condicions d'espai i higiene per a la realització d'una correcta tasca pedagògica. Al partit judicial de Tortosa, s'apreciava, les primeres dècades del s.XX, l'índex d'analfabetisme més alt de la província de Tarragona, seguit del partit de Gandesa.⁷ Els mestres "nacionals" no eren suficients per atendre les necessitats educatives de la zona del Delta, i, per això, apareix la figura dels mestres de pagament, que pretenien suplir les mancances del sistema públic. En alguns casos eren persones que no podien anar a treballar al camp, i que, tot i no tenir gaires estudis, ensenyaven aprenentatges bàsics, com ara llegir i escriure i fer els comptes de la collita.

L'ensenyament, igual que altres aspectes de la vida de les persones, va experimentar un canvi positiu en el període republicà, i les disposicions que el Ministeri d'Instrucció Pública engega des del 1931 s'encaminaven a crear noves escoles i a reformar el sistema educatiu. Els projectes de millora de l'ensenyament als pobles del Delta són diversos durant la II República. El febrer de 1936, com a exemple, es rebé un ofici de la Inspecció Provincial de 1ª Ensenyança de Tarragona, arran d'una petició anterior del Consistori tortosí, on es comunicava l'ordre ministerial sobre que "...han estat creades provisionalment en els agregats de Camarles, Lligallo del Ganguil, Paitrossos i Hostal dels Alls d'aquest terme, cinc escoles ..."; l'Ajuntament havia de disposar dels locals, els mobles i el material en un termini improrrogable de dos mesos.⁸ La Corporació decidí aportar 40.602 ptes. del compte especial d'escoles municipals al Ministeri d'Instrucció Pública, en concepte de construcció dels grups escolars del terme municipal.⁹

L'interès de les administracions republicanes per potenciar la instrucció dels nens i les nenes del Delta sembla evident, amb tot, per a molts habitants de les partides s'incomplien (o retardaven) els projectes i el sistema educatiu continuava abandonat: "*¿Nos hizo las escuelas que nos*

7. *Vida Económica de la Provincia de Tarragona, 1928*. "Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls", p.20. Segons la publicació, els percentatges d'analfabetisme eren: Tortosa (homes 54'95 % i dones 63'51%) i Gandesa (homes 53'84% i dones 61'57 %). Cap dels altres partits judicials provincials superava el 40% d'analfabetisme per als homes i el 50% per a les dones.

8. AHCTE. Permanent 227, acta 28-2-1936. Llibre d'Actes de la Comissió de Govern de l'Ajuntament de Tortosa (13-2- 1936 / 27-5-1937)

9. *Ibidem*, acta 6-3-1936.

hacen falta y que nos ha prometido tantas veces? ¡No! ¿Pues que ha hecho el señor Ministro –referint-se a Marcel·lí Domingo- y toda su plebe enchufista del Ayuntamiento de Tortosa en la Cava? ¡Nada! Absolutamente nada."¹⁰ No es pot oblidar, tampoc, que a causa de l'evolució del conflicte bèl·lic s'arraconaren definitivament una sèrie d'iniciatives de creació i arranament d'escoles.

Els factors que influïren per determinar la realitat social dels pobles de la ribera deltaica són diversos i complexos. Sembla evident, però, que els primers decennis del segle XX hi hagué un dèficit en infraestructures, equipaments (sanitaris, escolars,...), urbanisme, comunicacions, etc., cosa que, juntament amb altres raonaments afins a la digna voluntat dels pobles per actuar lliurement i decidir sobre el seu futur, induïren les poblacions del Delta a reivindicar la seva independència municipal. D'altra banda, hi ha un antecedent positiu que incidí en l'adquisició de la consciència social col·lectiva, de la identitat com a poble: el concepte de sociabilitat, oposat al caràcter individualista, se'ns presenta com a demostració d'afirmació i de cohesió de la comunitat. Les formes espontànies i voluntàries de les rondalles, les penyes d'amics, les reunions als cafès i les tavernes, etc., són manifestacions de la convivència popular. Però, a part d'aquesta sociabilitat quotidiana, hi hagué un moviment associatiu organitzat, el qual va iniciar-se les últimes dècades del segle XIX i tingué el màxim auge en els anys 20 i l'època republicana. Durant aquest llarg període es constituïren sindicats agraris, com a forma de defensa dels interessos camperols, i societats recreatives i instructives que promogueren la cultura i el lleure entre la població. De la mateixa manera, sorgiren agrupacions obreres, cercles polítics, associacions benèfiques, mutualitats..., que mostraren la capacitat dels habitants del Delta per crear un destacat moviment social.

2. Expedient separatista de 1930: la Cava

La sol·licitud de segregació, en data del 31 de desembre de 1930, que la pedania de la Cava va presentar a l'Ajuntament de Tortosa resumeix el sentiment d'un poble que sovint es sentia desatès i oblidat, i expressa -l'informe- el malestar de la gent per allò que considerava des de feia anys un veritable greuge. Anys després, però, hi hagué qui, amb la intenció de desprestigiar el moviment segregacionista dels anys del franquisme, qüestionaria el denunciat abandonament i parlaria del suport que l'alcalde

10. Tomás Franch, José. "A los campesinos de la Cava", a *El Explotado*, nº 12 (14-1-1933).AHCTE

Carretera de La Cava (Delta de l'Ebre). Anys 50-60.
(fons "Paisatges i pobles de l'Ebre". AHCTE)

Bau havia rebut de les partides deltaiques.¹¹ Els peticionaris de 1930 manifestaven el desig de continuar formant part del districte electoral i del partit judicial de Tortosa, perquè tampoc hi havia, tot i l'exigència de la segregació, la voluntat d'arribar a un enfrontament traumàtic amb la capital tortosina, ja que reconeixien l'existència de vincles familiars i relacions personals. Igualment, la dependència dels pobles riberencs respecte a Tortosa era evident des de feia molts anys, encara que aquest fet no els havia ajudat a millorar la seva situació: *"A pesar del abandono*

11. Catalá Franquet, David. "Testimonio en defensa de Tortosa". p. 114. *La Voz del Bajo Ebro* (nº 336-356), 1964. L'autor, regidor de l'Ajuntament de Tortosa, cita dos cartes per demostrar allò que ell considera gratitud envers Tortosa. El text *"Las Partidas rurales de Tortosa, a su muy digno Alcalde, Ilre. Sr. Don Joaquín Bau Nolla, en prueba de sincero agradecimiento por sus activas y fructíferas gestions cerca del Gobierno en pro de los intereses del Municipio de Tortosa y su Comarca. Tortosa, 30 de Noviembre de 1928"* porta 10 signatures, entre elles les de B. Agramunt, de Camarles; Joaquín Beltri, de la Cava; Juan Tomás Panisello, de Jesús i Maria; i Sebastián Albacar, de Sant Jaume d'Enveja. L'altra carta, signada per Joaquín Beltri i 11 veïns representatius de la Cava, diu: *"La Pedanía y vecinos de la Partida Rural de La Cava, al Muy Ilre. Sr. Don Joaquín Bau Nolla, Alcalde de Tortosa y Asambleísta Nacional, agradecidos a las gestiones realizadas con gran éxito a favor de la misma para resolución de su importante problema arrozal, le dedican este modesto pero sentido homenaje de adbestión y afecto"*.

*en que los tenemos, vemos las calles llenas continuamente de gente de la Cava y demás partidas de la Ribera. Suben en el vapor, a pié, con carros, de la manera que pueden. No saben comprar mas que a las tiendas de Tortosa; no conocen otros comercios que los de Tortosa; si están enfermos no saben acudir a otros médicos que a los de Tortosa. En cambio Tortosa les tiene poco menos que abandonados, sin preocuparse de construirles un mal camino vecinal, cosa que se había de haber hecho hasta por propio egoismo, por natural instinto de conservación, pues no cabe duda que la mitad del comercio de Tortosa se sostiene hoy por el patriotismo de los sufridos habitantes de la Ribera”.*¹²

La situació política general del moment es caracteritzava per la caiguda del dictador Primo de Rivera (gener de 1930) i pels canvis que propiciaren l'adveniment de la II República espanyola (abril de 1931). Durant l'època de la Dictadura, a Tortosa, el partit Unión Patriótica exercí l'hegemonia política, a causa de la vinculació amb el Govern dictatorial; el tradicionalista i ultraconservador Joaquín Bau Nolla obtingué, l'any 1925, l'alcaldia de la ciutat.¹³

2.1. Les raons exposades: una justa reivindicació

La distància física que hi havia entre la capital del terme municipal i la partida rural era un dels motius pels quals es demanava la segregació. D'aquesta manera, fins i tot, s'apel·lava a l'allunyament com un fet que impedia a la Cava de tenir els beneficis econòmics que es mereixia: *“Tan excesiva distancia impide que La Cava obtenga de Tortosa los beneficios a que tiene indudable derecho por razón de sus cargas tributarias, no menores que las que soportan los demás habitantes del término”*. Però, aquest motiu no era l'únic que s'exposava, perquè, segons les lleis municipals i els decrets publicats en la dècada dels anys 20, a la Cava s'incomplien una sèrie d'ordenances i obligacions: unes raons suficients per sol·licitar la separació de Tortosa. Les deficiències en l'urbanisme, en els serveis públics o en la sanitat també eren denunciades: *“... pués es lo cierto, y eso consta perfectamente a la Corporación Municipal de Tortosa, que en la barriada de la Cava, sobre no existir plano alguno de urbanización, levántanse las edificaciones en la forma mas desordenada posible, y se dá el caso de que se carece en absoluto de policia urbana y rural, de escuelas públicas y de un servicio de abastecimiento de aguas que garantice la salubridad de las mismas y con ella la salud del*

12. Gímenez, Arturo. *Los canales del Ebro*. Impremta Querol. Tortosa, 1914.

13. Pujades i Martí, Xavier. *Tortosa, 1936-1939. Mentalitats, revolució i Guerra Civil*, p. 38. Cooperativa Gràfica Dertosenense. Tortosa, 1988.

vecindario". A més a més, es deixaven entreveure altres mancances que dificultaven la vida diària dels habitants del poble.¹⁴

La població de la Cava havia crescut considerablement. L'expedient de sol·licitud de la segregació reconeixia l'existència de 700 cases i de 3.600 habitants aproximadament. Per tant, tot i que aquestes dades podien ser discutides, sembla que superaven amb escreix els 2.000 veïns que, segons l'antiga Llei municipal del 2 d'octubre de 1877, s'exigia per poder constituir-se en municipi independent. Els ingressos per al manteniment del futur ajuntament també semblaven garantits. Considerant els diferents arbitris, taxes, quotes i tributs diversos es fixava el pressupost per atendre l'administració del nou municipi en 47.324 ptes.: una quantitat que, segons els sol·licitants, era superior a la disponible en molts altres municipis de l'Estat.¹⁵

L'expedient de segregació s'adequava a les ordenances municipals generals recollides en el Reial Decret del 2 de juliol de 1924. La petició calia presentar-la signada per la majoria dels veïns electors, i, per tant, no va haver-hi cap problema. Tampoc hi hagué cap inconvenient per demostrar que la segregació no perjudicaria l'economia de l'Ajuntament de Tortosa. Els signataris van presentar una acta notarial on exposaven que el nou ajuntament es comprometia a subrogar la part que els corresponia dels crèdits contrets pel Consistori tortosí. Així, s'adjuntava un document on s'especificava la divisió dels préstecs a partir de la data de la sol·licitud (31 de desembre de 1930), els pactes que havien d'acordar-se entre tots dos municipis respecte a despeses i interessos comuns, les liquidacions de pagaments anteriors, etc.¹⁶ Per acabar, la petició de segregació havia de demostrar que els municipis afectats disposaven dels mitjans econòmics necessaris per acomplir les responsabilitats de govern. La Cava, com hem vist, justificà la seva solvència econòmica amb la possibilitat d'ingressar una quantitat superior a les 47 mil ptes., que es considerava suficient. D'altra banda, Tortosa disposaria, segons l'expedient, d'ingressos suficients per atendre les seves necessitats, i, a més a més, es veuria alliberada de sufragar les despeses de la pedania.¹⁷

14. AHCTE. Fons Municipal 2634. Expedient de segregació de la partida de la Cava (1930-1936)

15. *Ibidem*, document nº 4: "Estado demostrativo de que el nuevo Ayuntamiento que se constituya de la barriada de La Cava, podrá subvenir a sus necesidades".

16. *Ibidem*, document nº 5: "Proyecto de división de créditos y estipulaciones entre el Ayuntamiento de Tortosa y el de La Cava, respecto a derechos e intereses comunes a ambos municipios".

17. *Ibidem*. L'expedient es basava en dades de 1917 i 1918. Aquests anys, els pressupostos d'ingressos de l'Ajuntament de Tortosa van ser de 525.761 ptes. i de 523.229 ptes. respectivament, i es considerava que en l'actualitat havien augmentat un 100%.

2.2. La tramitació de l'expedient

La sol·licitud de segregació constava, a banda d'altres documents, de dues escriptures de "*acta y poder*" (21 i 28 de desembre de 1930) a favor del notari de Tortosa Aurelio Prada, atorgades per 415 i 159 veïns respectivament, és a dir, per bona part dels veïns electors que residien a la Cava.¹⁸ Les actes notariales, a banda de refermar el compromís de complir la legislació sobre l'ordenació municipal, facultaven l'advocat José Nolla Badia, de Barcelona, i els veïns de la Cava Agustín Queral Bertomeu i Joaquín Beltri Ferré, contribuents propietaris tots dos, a presentar en nom de la resta de signataris la instància de segregació a l'Ajuntament de Tortosa.

Per a la tramitació de l'expedient fou necessari sol·licitar una sèrie de documents a la Secretaria de Tortosa: certificacions d'empadronament, nombre d'electors i habitants del terme, certificacions dels possibles béns i aprofitaments que corresponien a la barriada de la Cava, etc., que el Consistori tenia l'obligació legal de facilitar, igual com tenia el deure d'atendre i estudiar en un termini fixat per l'Administració la petició d'independència. Per a la resolució calia, però, que les comissions de tots dos municipis assolissin els acords pertinents. La Cava va presentar la següent comissió: Agustín Queral Bertomeu, José Tomás Franch, Arturo Homedes Curto, Pedro Franch Casanova, Agustín Casanova Curto, Ramón Casanova Fornós, Domingo Fornós Casanova, Juan Piñol Casanova, José María Mulet Montagut, José Queral Vila i Juan Navarro Casanova.¹⁹ Els terrenys que s'exigien per constituir el nou municipi quedaven delimitats per: "*La linea divisoria, partiendo del mar entra por la Boca o Gola del Sur, junto a la Isla de Buda, sigue por el Riu de Mitjorn hasta el Ebro, sigue por el cauce del Ebro aguas arriba hasta la curva de la acequia dels Horts de La Cava, desde este punto, siguiendo la linea marcada en el plano, llega hasta el Desagüe de Gandalla o Gandaia, sigue el curso de este desagüe hasta desembocar en el Riet de la Zaida, cuyo curso sigue hasta desembocar en el mar en el punto denominado Gola Eventual*".²⁰ La Comissió de Governació de la Ajuntament de Tortosa es faria càrrec de l'estudi de la documentació que recollia l'expedient independentista de la Cava.²¹

18. *Ibidem*. Segons el mateix expedient: "*esta solicitud viene suscrita por la mayoría de dicho vecinos*" (és a dir, veïns electors).

19. AHCTE. Fons Municipal 2634. Expedient de segregació de la partida de la Cava (1930-1936). Document nº 6: "*Relación de las personas vecinas de La Cava, que pueden formar la Comisión encargada de constituir el nuevo Ayuntamiento*".

20. AHCTE. Fons Municipal 2634. Expedient de segregació de la partida de la Cava (1930-1936).

21. AHCTE. Permanent 224, acta 20-2-1931. Llibre d'Actes de la Comissió Permanent de l'Ajuntament de Tortosa (6-2-1930 / 6-3-1931)

3. La II República i les reivindicacions segregacionistes

Els moviments segregacionistes que es produïren en el decenni dels 30 no són fets aïllats, ni conseqüència immediata dels canvis polítics, tot i que aquests esdeveniments van accelerar i condicionar els processos independentistes. L'ideal dels habitants del Delta per constituir municipis independents es remunta als orígens del desenvolupament d'una consciència pròpia com a poblacions rurals autònomes i definides, sobretot a partir de l'expansió del conreu de l'arròs. Abans dels acotaments arroseros, però, quan les principals activitats eren el pasturatge, la pesca, la caça, i es recol·lectava la sosa, la regalèssia i la boga, juntament amb l'explotació de la sal, començà a forjar-se la personalitat de la gent que vivia al Delta. L'allunyament de la ciutat i les precàries condicions de vida condicionaren des de molts anys enrera, segons algunes opinions, el tarannà dels habitants de la Ribera: "*...Los propietarios de aquellos terrenos de escaso valor estaban ausentes de sus predios y los ribereños en contadas ocasiones iban a la ciudad para liquidar los arrendamientos. Todo ello contribuyó a la formación de una raza que, por necesidad, tuvo que ser fuerte, inteligente, activa, sobria, algo nómada y al mismo tiempo indolente cuando tenía cubiertas las principales necesidades, al estilo de las tribus primitivas*".²²

3.1. L'Ajuntament i les Delegacions Administratives

El 16 d'abril de 1931 es nomenava el nou Ajuntament de Tortosa, després del triomf dels sectors d'esquerreres i republicans: una situació que no diferia dels resultats majoritaris obtinguts arreu de Catalunya i l'Estat espanyol, encara que aquí destacava l'aclaparador domini dels marcel·linistes (o "marcel·lineros" - com es coneixia popularment els radicalsocialistes encapçalats per Marcel·lí Domingo-). El marcel·linista Joan Benet Piñana era escollit, per la majoria dels regidors electes tortosins, com a alcalde de la ciutat. En la formació del nou Consistori destacaria la presència, juntament amb altres regidors procedents de les pedanies de Tortosa, del comerciant i propietari Joaquín Beltri Ferré, representant de la minoria regionalista-tradicionalista i un dels artífex de l'expedient segregacionista de 1930 de la Cava.²³

22. MMA (Museu del Montsià, Amposta). *Proyecto para la acotación de la zona arroceras del Delta del Ebro*, p.27. Redactat per l'enginyer agrònom Antonio Marqués l'any 1947, segons petició de la FSAAE-Delegació de l'Ebre.

23. Els regidors escollits pel Districte 5è (la Cava, Jesús i Maria, Aldea, Enveja i Camarles) van ser: Ernest Tudó d'Esteve, Manel Nomen Aragonès, Marià Vinaixa, Baptista Miralles, Andreu Huerto i Joan

La creació de delegacions administratives a les partides rurals va ser una de les primeres mesures que es proposà el Consistori republicà per millorar l'Administració municipal a les pedanies. La instal·lació d'aquestes oficines pretenia evitar els desplaçaments dels riberencs a Tortosa per pagar els impostos, a la vegada que, d'acord amb els interessos de l'Ajuntament, s'intentava millorar el sistema de recaptació dels tributs, que es considerava abandonat. En un principi es va decidir, al juliol de 1931, de crear delegacions a la Cava i a Jesús i Maria, les quals funcionarien experimentalment; les despeses econòmiques que causarien els delegats es volien compensar amb la supressió dels vigilants de nit (*serenos*), una possibilitat que rebutjaven les pedanies afectades.²⁴ El maig de 1932, el projecte de la delegació a Jesús i Maria ja començava a ésser una realitat, amb la presentació del pressupost, i el mes de juliol s'escollia el primer delegat; les despeses mensuals que s'acordaren pujaren 325 ptes.²⁵ L'Ajuntament de Tortosa considerava que hi havia habitants del Delta que no pagaven els impostos municipals, per la qual cosa va acordar, algun cop, que podien canviar el deute dels tributs per hores de treball en l'arranjament de les carreteres de les mateixes pedanies.

El maig de 1934 es recuperava la idea de les delegacions administratives, i el juny del mateix any es creia necessari cercar un local a la Cava per instal·lar-hi la Delegació; però, tot i això, el nomenament d'un delegat encara estava pendent a principis del 1936. La instal·lació de delegacions al Delta, tot i que l'Ajuntament de Tortosa hi havia mostrat molt d'interès en principi, fou un assumpte que a poc a poc s'anà abandonant. L'abril de 1936, l'equip de govern tortosí considerava, un vegada més, que: "*A proposta del Sr. President i tenint en compte la intenció d'aquesta Corporació d'anant creant les delegacions administratives a les partides, quina relació amb el Municipi es fa sumament important, s'acordà instal·lar les Delegacions d'aquest Municipi en les partides de La Cava i Enveja, autoritzant les despeses que es facin necessaries a aquest efecte*".²⁶ Evidentment, excepte la rudimentària delegació de Jesús i Maria, poca cosa més s'havia fet des de l'abril de 1931 per implantar a les partides rurals aquest servei administratiu.

Delors, com a marcel·linistes i republicans; i, en representació de la candidatura regionalista-tradicionalista, Joaquim Beltri Ferré i Josep M. Llaó Curto. Pujades i Martí, Xavier. *op cit.*, p.75. i *La Tradición*, "Órgano del Partido Tradicionalista en los distritos de Tortosa, Roquetas y Gandesa", nº 1051 (11-4-1931)

24. AHCTE. Acords 210, actes 10 i 17 -7-1931. Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Tortosa (16- 4 -1931 / 9- 10-1931)

25. AHCTE. Acords 212, acta 30-9-1932. Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Tortosa (1-4-1932 / 2-12-1932). Les despeses mensuals de la Delegació es repartien de la següent forma: 25 ptes. del lloguer del local, 15 ptes. del telèfon, 275 ptes. del sou del delegat i 10 ptes. d'augment del sou de l'agutzil.

26. AHCTE. Permanent 227, acta 10-4-1936. Llibre d'Actes de la Comissió de Govern de l'Ajuntament de Tortosa(13-2- 1936 / 27-5-1937).

La repressió política i militar arran dels fets d'Octubre de 1934 –que també repercutí en l'empresonament de veïns del Delta- va permetre que els tradicionalistes, els radicals i els membres de la Lliga aconseguissin el govern de Tortosa, igual com va succeir en altres municipis catalans. L'ajuntament democràtic presidit pel marcel·linista del PRRSC (Partit Republicà Radical Socialista Català) de Tortosa Josep Berenguer i Cros, candidat del front únic d'esquerres i escollit pel poble en les eleccions municipals del gener de 1934, fou revocat injustament. Afortunadament, al febrer de 1936 es recuperà la normalitat política arreu del país, com a conseqüència del triomf del Front d'Esquerres en les eleccions legislatives. L'amnistia dels presos polítics, la restauració dels ajuntaments escollits pel poble i el restabliment de l'Estatut i les llibertats en general eren els grans eixos del programa del govern escollit.

El tradicionalista Joaquín Bau va aconseguir, però, un ampli suport –5.666 vots- i es convertí en l'únic representant tradicionalista a Corts de tot Catalunya. Marcel·lí Domingo obtingué 9.523 vots: un fet que ens demostra el seu lideratge i l'arrelament entre les classes populars durant el període republicà, encara que al Delta el suport al marcel·linisme era menor que a Tortosa capital. El municipi de Tortosa recuperà el 19 febrer de 1936 l'Ajuntament anterior al 6 d'octubre de 1934, sense la presència dels membres de la Lliga ni l'ex-alcalde Tomàs Homedes.²⁷

Tan aviat com es produí l'alçament franquista el juliol de 1936 es crearen comitès i milícies antifeixistes al Delta, que actuaren al marge de les disposicions del govern municipal de Tortosa. L'Ajuntament, tot i reconèixer la tasca que realitzaren en principi aquests grups, i veient que molts agregats es declaraven independents aprofitant el desconcert del moment, va proposar l'establiment d'un règim administratiu que garantís les necessitats de cadascuna de les pedanies i evités els intents segregacionistes: les delegacions administratives. Una vegada més el Consistori tortosí queia en l'error de promoure aquests organismes, i ho feia mogut per la por que suscitava el conflicte bèl·lic que assotava l'Estat espanyol, i per la possibilitat de perdre una part important del terme municipal. L'opció de les delegacions es considerava, l'octubre de 1936, després de la dissolució del Comitè Antifeixista de Tortosa, la solució més adient: *“D'antic que existeix entre les barriades del Terme Municipal de Tortosa i la capitalitat un antagonisme que s'escau d'esvair i es necessari i urgent esvair, avui mes que mai possible. L'afany dels primers dies ha de venir substituït per un sentit de responsabilitat i de seny. I pertoca a tots posar el nostre esforç*

27. Pujades i Martí, Xavier. *op. cit.*, p. 84 - 105.

per aconseguir-lo. Em vist que s'anaven declarant independents, agregats que han cregut que era l'hora d'aprofitar-se'n. Per la nostra banda mancaríem al nostre sentiment autonomista si neguessim, sistemàticament, la possibilitat que poden tenir aquestes barriades de veure realitzada una antiga aspiració. Però entenem que i pot haver una solució que, a la vegada que satisfaci les ansies esmentades de les partides rurals, deixi ben aclarida una vella tradició de rancúnia que avui mes que mai tenim el deure d'aclarir".²⁸

Les delegacions administratives es regirien per unes juntes de veïns, que no podien actuar sense permís del Consell Municipal tortosí, compostes per representants de les entitats polítiques i sindicals que constituïen el Consistori, i presidides per un conseller –delegat que actuaria d'enllaç amb Tortosa. L'Ajuntament reconeixia, però, que "*procurarà estudiar la possibilitat de que, en temps no llunyà puguin assolir aquelles – referint-se a les pedanies-, la segregació de Tortosa, cim final de la seva aspiració".²⁹* Les ànsies separatistes continuarien emergint, i l'Ajuntament va acabar reconeixent finalment la possibilitat d'arribar a concedir les segregacions, igual com havia reconegut l'any 1932 la viabilitat de la independència de la Cava.

3.2. La voluntat separatista dels habitants de la Cava

Un cop proclamada la II República el regidor Nomen recordava, el mateix mes d'abril de 1931, la precària situació de la partida, que s'havia sentit desatesa pels governs municipals anteriors, i aconsellava que l'Ajuntament "*mire con la mayor atención por los intereses de los ribereños, pues sería doloroso que aquel vecindario, de seguir viéndose olvidado, persistiría en su deseo de disgregación*". Calia evitar la segregació, i, per això, era necessari revisar la política municipal d'actuació a les pedanies.³⁰ L'interès dels habitants de la Cava per aconseguir la independència respecte a Tortosa semblava que no defallia. El gener de 1932 presentaren una relació dels noms que configurarien l'ajuntament provisional de la Cava, una llista diferent de la comissió que s'havia escollit el 1930 per a la constitució del nou municipi.³¹ El mes de novembre de 1936 –època en

28. AHCTE. Acords 216, acta 24-10-1936. Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Tortosa (21-12-1935 / 8-3-1937).

29. *Ibidem*

30. AHCTE. Acords 210, acta 24-4-1931. Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Tortosa (16- 4-1931 / 9- 10-1931)

31. AHCTE. Fons Municipal 2634. Expedient de segregació de la partida de la Cava (1930-1936). L'alcalde que es proposava era Tomás Roca Ramires i el primer tinent Pedro Franch Casanova, els regidors eren: Ramon Casanova Fornós, Agustín Casanova Curto, José Tomás Franch, Joaquín Querol

què sorgeixen intents separatistes a totes les pedanies del Delta- es presentaria de bell nou una altra comissió segregacionista, que substituïria les persones designades el 1932.³²

Des de la Cava s'exigia, l'any 1932, que els terrenys coneguts com l'Illa de Mar s'incloguessin en l'expedient segregacionista de 1930, ja que es considerava que pertanyien a la seva jurisdicció, però Tortosa no volia desfer-se d'aquesta sortida al mar a través del port del Fangar. Els governants tortosins proposaren que la Cava acceptés la cessió de l'Illa de Buda (uns terrenys que la Cava havia sol·licitat abans) a canvi de l'Illa de Mar, perquè reconeixien que Buda, tot i pertànyer a Sant Jaume d'Enveja, tenia més vincles amb la població del Delta esquerre. Finalment, la possibilitat d'estudiar la independència de la Cava era acceptada per l'Ajuntament de Tortosa, sempre que es realitzessin els tràmits legals i solucionés l'assumpte de la delimitació: "*podría accederse a la segregación de la partida de la Cava (que segons el consistori tortosí tenia 3.088 habitants i 6.339 hectàrees), ya que con ello se atendería a un deseo vehemente en aquellos habitantes, sin graves perjuicios para Tortosa; y sabido es los malos resultados a que conducen siempre el desoir los anhelos de un pueblo que pugna por su independencia, además de ser ciertas las razones que exponen de que, una partida que se halla situada a treinta kilómetros del casco, no puede ser debidamente atendida*".³³ Malgrat tot, hi havia un problema que calia solucionar abans de res: l'anomenada Illa de Mar havia estat inclosa per l'Institut Geogràfic i Cadastral al terme del Perelló, per la qual cosa era necessari, abans de tramitar l'expedient de segregació, sol·licitar la revisió dels plànols topogràfics per tal d'aconseguir els terrenys. Des de bon començament, però, no hi hagué la possibilitat d'arribar a un acord amistós amb l'Ajuntament del Perelló, fet que possiblement va afectar de manera negativa el procés de segregació de la Cava.³⁴ Al cap dels anys, en època franquista, els terrenys de l'Illa de Mar van ser incorporats definitivament al terme municipal de Tortosa.

Morelló, Arturo Homedes Curto, José Querol Morelló, Hilarion José Soler Domenech, Nicolas Lasala Lecina, José Fábregas Hugas, Ramón Ibars Aznar, Agustín Queral Bertomeu i Germán Martí Febrer.

32. *Ibidem*. L'informe adreçat a l'Ajuntament de Tortosa, que estava escrit en català, venia signat per Josep Agramunt Vidal, d'Unió de Rabassaires; Joan Serral Casanova, de la CNT; Joan Moreso Franch, d'ERC; i Armando López de Mª Estévez, del PSUC. A banda, però, hi havia altres persones que integraven la Comissió: Vicenç Peña Boix, Josep Tomàs Franch, Lluís Figueres Pagès, Salvador Martí, Josep Llambrich Castells, Joan Algueró Llaberia i Blas Serral Casanova.

33. AHCTE. Acords 212, acta 1-7-1932. Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Tortosa (1-4-1932 / 2-12-1932). L'Ajuntament de Tortosa reconeixia el dret de la Cava a l'Illa de Buda: "*...los colonos que cultivan dicha finca, son en su totalidad vecinos de la Cava y también, que las Autoridades de la misma, son las que han ejercido siempre jurisdicción en la referida Isla...*".

34. Ajuntament del Perelló. Llibre d'Actes del Ple (23-9-1934 / 18-1-1937): actes 9 -6- 1935 i 24 -11- 1935.

3.3. L'efervescència del moviment segregacionista

L'aixecament feixista de 1936 va afectar l'organització política: entre els mesos de juliol i octubre el govern del municipi de Tortosa estigué en mans del Comitè del Front Popular, primer, i del Comitè Antifeixista, després. L'Ajuntament republicà de Berenguer, que subsistí amb el creat Comitè del Front Popular, va poder exercir part del poder local fins a les darreries del mes d'agost, quan les forces sindicalistes decidiren finalment la dissolució del Consistori. El control que exercí el Comitè Antifeixista (juntament amb la Comissió Administrativa municipal) va durar fins a l'octubre de 1936, i va interrompre la seva actuació arran d'un decret de la Generalitat que pretenia reorganitzar els ajuntaments catalans, amb la designació dels regidors en la mateixa proporció que hi havia representada al Consell de la Generalitat. El Consell Municipal que constituïria el nou ajuntament tortosí estaria format, després de moltes negociacions i discussions, pels representants d'ERC, PSUC-UGT, CNT, Unió de Rabassaires i Acció Catalana; el regidor d'ERC Josep Rodríguez i Martínez va ser escollit com a alcalde, i exercí el càrrec fins als successos de maig de 1937, encara que recuperà l'alcaldia el 29 de setembre de 1937.³⁵ En aquest període de conflictes i transformacions que s'havia engegat a partir del juliol de 1936, caracteritzat per la Guerra Civil, les incautacions i les col·lectivitzacions, la repressió violenta envers alguns sectors dretans i eclesiàstics, el creixement de l'anarco-sindicalisme, etc., el moviment segregacionista dels pobles del Delta assolirà la seva màxima expressió.

La capitalització de l'activitat independentista per part dels elements d'esquerres i republicans, i també sindicalistes, durant la II República respon al fet que aquestes forces assumiren el control polític i social. Cal recordar, però, que en el període 1930-1939, i després durant l'època franquista, l'ideal segregacionista dels pobles deltaics del municipi tortosí va ser defensat per la majoria de la població. La voluntat segregacionista de les partides tortosines va esdevenir una reivindicació popular, que s'allunyà de les possibles diferències sorgides arran dels diversos plantejaments polítics i ideològics.

Els canvis que esdevingueren a partir de la insurrecció militar contra la II República esperonaren, però, el moviment independentista de les poblacions deltaïques, perquè, tot i reconèixer el caràcter plural d'aquest

35. Pujades i Martí, Xavier. *op.cit.*, p.180-186. L'alcaldia passà a mans del PSUC, que després de les accions en contra dels elements faistes i cenetistes va assolir més poder.

segregacionisme, s'ha d'admetre que les organitzacions progressistes mostraren una gran empena i decisió. La solució de les delegacions administratives no havia resultat, i el novembre de 1936 l'alcalde es mostrava partidari de resoldre el més aviat possible l'assumpte de les segregacions, perquè *“li dona molta feina, doncs no hi ha dia que no rebi Comissions de Partides que s'interessin per aquest afer”*.³⁶ Els socialistes tortosins, com altres forces polítiques, mostraven també el seu suport al moviment segregacionista: *“Quasi totes les partides de Tortosa, manifesten llurs desitjos de declarar-se autònomes, i desenvolupar-se dintre la vida que determinin els seus habitants. Nosaltres, els socialistes, hem acollit aquest desig, i la Minoria Socialista del Municipi de Tortosa, creint-ho molt just, el mateix que el PSU i la central sindical de la UGT, estan al costat dels esmentats pobles, per a que puguin legalment disgregar-se de Tortosa, i així viure lliurement la seva vida, acondicionada a la necessitat de les partides. Per altra part, aquest anhel de llibertat, fa anys que el tenien i ademés d'ésser just el tenen mereixcut”*.³⁷ Efectivament, a finals de 1936 i principis de 1937 l'Ajuntament de Tortosa va rebre els expedients segregacionistes, o en alguns casos les sol·licituds de documentació per començar a tramitar-los, de les partides deltaïques (la Cava, l'Aldea, Enveja, Camarles i Villa Galán –nom que els antifeixistes donaren a Jesús i Maria-). Un problema que sembla que es plantejava era la delimitació dels termes municipals, tant per les negociacions que segurament s'establirien amb Tortosa com per la manca d'acord entre les mateixes pedanies.

Els Comitès Antifeixistes que s'havien constituït al Delta arran de la revol·ta del 1936 desautoritzaren els alcaldes pedanis i actuaren amb total independència. Segons algunes opinions, aquesta llibertat no va ser ben entesa per alguns milicians antifeixistes indisciplinats, que actuaven per lliure, perquè n'hi havia -sobretot alguns vinguts de fora- que utilitzaren la situació per conveniència personal, s'apoderaren descaradament de béns incautats i de part dels queviures de racionament, i fins i tot implantaren un impost revolucionari obligatori a molts veïns que consideraven de dretes.³⁸ Cal recordar, també, que van ser assassinats per considerar-los reaccionaris alguns destacats impulsors de la sol·licitud de segregació

36. AHCTE. Acords 216, acta 28 –11-1936. Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Tortosa (21-12-1935 / 8-3-1937).

37. *Lluita*, “Òrgan del Partit Socialista Unificat i de la UGT”, nº 94 (19-11-1936). AHCTE.

38. El record de la Guerra Civil a la Cava, Jesús i Maria i Sant Jaume d'Enveja, els mètodes coactius d'alguns milicians antifeixistes, l'evacuació de les poblacions, etc. són qüestions que es tracten als llibres biogràfics i de vivències: Casanova i Giner, Baltasar. ...*històries del Delta*. Ajuntaments de Deltebre i Sant Jaume d'Enveja. Tortosa, 1997, i Royo i Fabra, Ignasi. *Records i Vivències de la Guerra Civil*. Casa de Cultura de l'Ajuntament de Deltebre. Campredó- Tortosa, 1998.

que la Cava havia presentat els anys 1930 i 1932: Joaquín Beltri Ferré, Ramón Ibars Aznar, Joaquín Querol Morelló i Hilario J. Soler.³⁹

Una comissió de treball de l'Ajuntament de Tortosa presentava, el desembre de 1936, un informe referent a la segregació de la partida de la Cava. El text va ser el mateix, només canviant el nom del poble, que s'aprovaria per començar a tramitar les segregacions d'altres pedanies del Delta, i també per a Campredó, població que a principis del 1937 pretenia independitzar-se de Tortosa: *"Els que sotasignen Consellers d'aquest Consell Municipal designats per a la tramitació i resolució dels expedients relacionats amb la segregació de Partides Municipals interpretant els sentiments autonòmics de la Corporació i conseqüents amb llurs ideals de llibertat i respecte a la voluntat dels pobles han estudiat amb el màxim interès i afecte la petició de segregació formulada pels elements responsables de la Partida de La Cava d'aquest Terme i si be la documentació que s'acompanya no es precisament la total que prescriu la legislació vigent ni es la manifestació clara de l'extensió que abarca els proposits del nou poble que es vol crear s'entén n'obstant que els principis revolucionars que informen l'actualitat que estem atravesant obliguen a la Corporació representativa de la població matriu a respectar el desig dolorós per aquesta, que sent el pesar d'uns conveins volguts que s'allunyen, noble dels ciutadans que estimant-se en una majoria d'edat reclamen el dret de constituir-se en colectivitat independent per regir-se separadament i aconseguir una nova organització, que desitgem sigui tot el millor possible i superior a la nostra.- Vistos els articles del u al quatre i del vuit al quinze, ultra els concordants de la Llei Municipal de Catalunya.- Proposem: 1) Que s'accedeixi a la petició de segregació d'aquest terme municipal que demanen la majoria d'habitants de la Partida de La Cava i que es constituixin en poble independent. 2) Que als efectes de la delimitació del nou terme i fiscalització de les fites corresponents es nomeni una Junta integrada per representants d'aquest Municipi i del que s'intenta crear tenint en compte que l'extensió de l'esmentat terme no pot esser superior a la que fins ara ha estat considerada com a integrant de la partida que es transforma.- 3) Que sense perjudici del nou reconeixement del nou terme el de Tortosa no renuncia als beneficis que els esmentats articles li concedeixen i que donada la irregularitat del procediment el Consell Municipal subordina el*

39. Fornós i Franch, Domènec. *Història i Reculls de Deltebre*, p. 118 i 123. Ed. de l'autor. Tortosa, 1998. Pel que fa a la constitució del Comitè Antifeixista de la Cava diu: "D'immediat comencen a sorgir partits polítics, alguns ja coneguts, com Esquerra Republicana, Unió de Rabassaires – més endavant també cita el PSUC-, altres que encara que coneguts, aquí no estaven arrelats com UGT, CNT, FAI, POUM, que van formar el gros del Comitè Antifeixista".

seu acord al que en definitiva dicti el Departament corresponent de la Generalitat de Catalunya.- No obstant el Consell Municipal resoldrà el que consideri mes convenient."⁴⁰

El debat que va provocar la presentació del text anterior va ser força significatiu. El regidor d'ERC, Francesc Cabanes i Marc, component de la comissió municipal que redactà l'informe, es va mostrar partidari de concedir aviat la segregació a les partides, igual que els representants de la CNT. A més, el mateix regidor Cabanes destacava que havia observat una bona voluntat de negociació en els habitants del Delta, fins i tot deia que la Cava estava disposada a cedir una franja de terreny a Tortosa perquè pogués tenir sortida al mar. D'altra banda, Joan Cid i Mulet, d'Acció Catalana, amb el suport de la minoria socialista, considerava -tot i manifestar que s'identificava amb aquests desigs independentistes- que de primer calia fixar les condicions econòmiques i confeccionar tota la documentació, encara que mentrestant podia nomenar-se un consell interí que comencés a organitzar la vida municipal. Finalment, s'acceptà el dictamen, però amb les variacions proposades pel membre d'Acció Catalana.⁴¹ El mateix Joan Cid i Mulet féu palès, l'abril de 1937, la seva disconformitat amb el fet d'ajudar econòmicament les partides i col·laborar en l'organització municipal. En aquest sentit, Cid considerava que si disposaven de consell municipal propi s'havien de resoldre els seus problemes, i recordava que es va acordar no satisfer les despeses, a partir del mes de gener de 1937, de les pedanies que havien sol·licitat la segregació.⁴²

Els problemes que tingué el Consell Municipal que configurà l'anomenat Ajuntament de l'Aldea afectaren l'activitat ciutadana. L'alcalde de la CNT hagué de suportar les crítiques veïnals per assumptes com ara la distribució del pa, la falta de pagament dels jornals municipals i els excessius impostos que havien de satisfer alguns ciutadans d'esquerres. Els consellers de la UGT abandonaren l'Ajuntament i sol·licitaren la renovació dels representants sindicals, alhora que proposaven que una junta de veïns s'encarregués de les gestions municipals fins que no es concedís la segregació. Exigien, de la mateixa manera, que el Departament de Finances de la Generalitat revisés la gestió administrativa del Comitè i l'Ajuntament, proclamat "Municipi Lliure". El Govern de la Generalitat disposava, el

40. AHCTE. Acords 216, acta 26-12-1936. Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Tortosa (21-12-1935 / 8-3-1937).

41. *Ibidem*. Els mateixos acords s'acceptaven per a l'Aldea i Enveja.

42. AHCTE. Permanent 227, acta 22-4-1937. Llibre d'Actes de la Comissió de Govern de l'Ajuntament de Tortosa (13-2-1936 / 27-5-1937)

març de 1937, de vagues notícies sobre l'Ajuntament de l'Aldea: "L'Ajuntament està constituït d'acord amb el Decret i que enviaren a Tortosa Acta de constitució, però com sigui que s'està tramitant amb Tortosa la separació del poble, doncs aquest es agregat de Tortosa, aquest no ha enviat a Barcelona la constitució de l'Ajuntament d'aquest poble".⁴³

A Tortosa, igual que en altres poblacions catalanes, es produïren el maig de 1937 una sèrie d'enfrontaments entre organitzacions antifeixistes que comportaren importants canvis polítics. El mes de juny de 1937, d'acord amb les disposicions del delegat d'Ordre Públic, es nomenaven un cop més alcaldes pedanis, amb la intenció de normalitzar la vida administrativa a les partides; el mes d'agost del mateix any es tornaria a parlar de la instal·lació de les delegacions administratives.⁴⁴

La figura dels alcaldes pedanis va ser, molts cops, motiu de polèmica. El seu nomenament estava en funció del govern de Tortosa, i, per tant, sovint es produïen cessaments i dimissions que responien exclusivament a interessos polítics. Les poblacions riberenques mostraven, també, el seu suport o rebuig davant d'algunes actuacions dels pedanis, i els partits polítics i organitzacions sindicals tenien en aquella època un cert interès per controlar les designacions d'aquests càrrecs. En aquest sentit, hi ha l'exemple de la campanya que engegà l'any 1936 el setmanari *Lluita*, portaveu dels socialistes i de la UGT, en contra del pedani de Camarles. En aquest cas, a banda de criticar la feina del pedani recentment nomenat, reprovaven a l'alcalde Berenguer que hagués destituït del seu càrrec el vell militant republicà Pius Ventura, bon amic –segons el setmanari– dels afiliats a la Unió Socialista de Catalunya.⁴⁵ Els alcaldes pedanis, tot i que alguns a la llarga es mostraren clarament segregacionistes, van ser la majoria lacais al servei de Tortosa, persones que no pogueren exercir lliurement el govern dels pobles riberencs.⁴⁶

El nomenament dels alcaldes pedanis del 1937, juntament amb la situació bèl·lica que afectava el país, va suposar un fre als processos segregacionistes i al funcionament dels consells municipals que s'havien constituït al Delta, que en molts casos havien actuat al marge de

43. AHCTE. Fons de l'Arxiu Històric de Salamanca (reproducció). Secció Generalitat 308/3. Document: Informes dels dies 10 i 26 de març de 1937 referents a conflictes a l'Aldea.

44. AHCTE. Permanent 228, actes 3-6-1937 i 12-8-1937. Actes de la Comissió de Govern i de l'Ajuntament (27-5-1937 / 3-3-1938). Alcaldes pedanis nomenats: Josep Tristan a l'Aldea, Marià Guillem a Camarles, Carles Mauri a *Villa Galán*, Vicenç Fresquet a La Cava i Baptista Garcia a *Enveja*.

45. *Lluita*, "Setmanari marxista-leninista", nº 1 (9-5-1936). AHCTE

46. Fornós i Franch, Domènec. *op. cit.*, p. 79.

l'autoritat municipal de Tortosa (com a la Cava, amb l'emissió de paper moneda per part de l'anomenat Ajuntament de la Cava). L'Ajuntament de Tortosa ordenava la dissolució d'aquests consells i el retorn de totes les mercaderies de què disposessin a la Conselleria de Proveïments. El racionament i el control dels aliments (per evitar que els gèneres agrícoles sortissin del municipi, vigilar les captures de peix a les llacunes, etc.), a causa de la necessitat de garantir l'avituallament de la població durant la Guerra Civil, va condicionar la tasca administrativa municipal d'aquells anys: "... en les partides rurals de Vila Galán i Cava continuent actuan una mena de Comissions o Comitès que es titulen Consells Municipals o de Proveïments completament deslligats d'aquest Ajuntament i Municipi ço que dificulta la bona organització i política d'abastiment tant necessaria en les actuals circumstancies".⁴⁷ L'evolució del conflicte bèl·lic, amb la consegüent necessitat de subsistir, va arraconar la qüestió segregacionista sense que s'hagués arribat a una solució definitiva.

3.4. Tortosa i la divisió territorial de Catalunya del 1936

El Govern de la Generalitat de Catalunya va encarregar a un grup d'estudiosos –on destacaria la figura del geògraf i pedagog Pau Vila– un projecte d'organització territorial més adient a la realitat social catalana. L'any 1933 es presentava, finalment, una divisió del Principat en la qual els municipis del territori català quedaven englobats en 38 comarques que, a la vegada, s'aplegarien en 9 vegueries; cal recordar que al segle XIII ja havia quedat perfilada la divisió de Catalunya en vegueries, la qual perdurà fins que els Borbons establiren els corregiments en el segle XVIII. La Vegueria de Tortosa comprendria, segons el projecte republicà, les comarques del Baix Ebre, el Montsià i la Terra Alta, amb un total de 33 municipis i més de 119.000 habitants. Entre 1933 i 1936 la proposta de divisió territorial restà arraconada, tot i la supressió de les diputacions provincials (1931) i els governs civils (1934). Finalment, el decret del Govern de la Generalitat del 27 d'agost del 1936 establí la nova divisió del país en comarques i vegueries.⁴⁸

47. AHCTE. Permanent 228, acta 18-11-1937. Actes de la Comissió de Govern i de l'Ajuntament (27-5-1937 / 3-3-1938)

48. Vila, Pau. *La Divisió Territorial de Catalunya. Selecció d'escrits de Geografia de Pau Vila*. Ed. Curial. Col. Biblioteca de cultura catalana. Barcelona, 1984. La inclusió de la Ribera d'Ebre en la Vegueria de Reus respon tant a interessos econòmics com polítics, a causa de la intenció de l'ERC de F.Macià de retallar el suport popular del PRRSC de Marcel·lí Domingo, per desavinences (tot i la participació anterior de Domingo en el Directori d'ERC). Vegeu Sánchez Cervelló, Josep, a "La vertebració territorial a les Terres de l'Ebre" (*L'Avenç*, nº 263, novembre 2001), i a *Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco*, p. 295-313. Edicions Flor de Vent. Barcelona, 2001.

El tortosinisme que defensava la caduca expressió *Ni catalans, ni valencians, som tortosins!* s'havia mostrat a principis del segle XX com un element ineficaç en l'articulació del territori. Aquest moviment, a causa d'un localisme mal entès, no havia servit per millorar el paper capdavanter i unificador que reivindicava Tortosa, sinó que va afavorir que les poblacions comarcanes i les pedanies s'allunyessin de la capital: "...*uns pobles sense capital i una capital sense pobles*", perquè encara que "*Tortosa es el cap de comarca, per ara i tant, está ben lluny encara d'esserne'l cor*".⁴⁹ El tortosinisme -amb totes les seves complexes interpretacions, tendències i contradiccions-⁵⁰ havia estat massa sovint un fenomen allunyat de la veritable comprensió del fet comarcal i excessivament centrat en la capitalitat de Tortosa. El tortosinisme oblidava, sovint, que els pobles de la Ribera tenien una dependència respecte a Tortosa; "*Que la mitad del comercio de Tortosa se nutre, se alimenta del tortosinismo de los habitantes de nuestra Ribera. Por instinto, pues, de conservación, por propio egoismo, debían haber mejorado su situación y evitar su ruina.*"⁵¹

L'any 1914, arran del concurs que va organitzar el setmanari tortosí *El Radical*, es va presentar un treball anònim que considerava necessari separar els ravals i les partides per afavorir el progrés de Tortosa, ja que "*éstas – les partides- viven desatendidas y dominadas por unas pocas personas pudientes y aquella – Tortosa- obligada a atenciones por cuyo cumplimiento recibe de los barrios cantidades insignificantes*".⁵² En el mateix concurs, el cronista tortosí Francesc Mestre i Noé, nacionalista català convençut i defensor d'una Tortosa dintre el conjunt harmònic de Catalunya, va manifestar la necessitat de tenir presents els pobles del municipi a l'hora d'aconseguir el tan desitjat ressorgiment de Tortosa, perquè "*El terme de Tortosa, per la seva extensió, es un dels mes difícils per a implantar-hi una organització que responga a les seves necessitats. Lo remei no sols s'ha de buscar en la urb sino en els seus suburbis: cada barri*

49. Torné Balagué, Joan. "Tortosinisme", a *La Zuda*, (Boletín del Ateneo de Tortosa), p.157, nº 134, novembre 1924. AHCTE. Ens parla "*d'un tortosinisme tant tortosí, que per ser-ho massa, no poden sentir els altres*".

50. Del tortosinisme espanyolista, benestant i que parla castellà, i del tortosinisme més pròxim al poble, que empra el català; del conflicte tortosinisme- catalanisme i de la catalanitat de Tortosa que va defensar F. Mestre i Noé en parlen Miravall, Ramon, i Parés, Mª Antònia, a *El nacionalisme en el pensament de Francesc Mestre i Noé*. Cooperativa Gràfica Dertosense. Tortosa, 1985. També tracten el tema del tortosinisme Grau, Josep Joan, i Sorribes, Jesús, a *L'economia del Baix Ebre. V.II. Els antecedents històrics*. Caixa d'Estalvis de Catalunya. Barcelona, 1985. De la regeneració tortosina, de l'evolució de Tortosa com a centre d'un territori, etc., en parla Bayerri, Josep, a *Les Terres de l'Ebre, encara un futur...?*. Cooperativa Gràfica Dertosense. Tortosa, 1985.

51. Giménez, Arturo. *op. cit.* Segons l'autor: "*Es innegable que los caveros, sienten más cariño por Tortosa que los mismos tortosinos. Son más patriotas y más tortosinos que los hijos de la ciudad*", perquè continuaven acudint a Tortosa, tot i que Tortosa els tenia descuidats.

52. *La Zuda*, (Boletín del Orfeó Tortosí), p.8, nº 16, 30-juny-1914. AHCTE.

té un caràcter, cada barriada una fesomia i un modo d'esser ben distint: la industria, lo comers i l'agricultura, necessiten programes i orientacions diferents".⁵³

Amb la divisió territorial de 1936 havia arribat el moment, segons algunes veus, que les institucions tortosines dediquessin tots els "mitjos per assegurar aquella renaixença des de tan de temps desitjada per a Tortosa".⁵⁴ D'altra banda, el setmanari catalanista *Vida Tortosina* considerava que, gràcies al nou govern, s'havia reconegut la importància de Tortosa, que no havia estat defensada pel tortosinisme monàrquic; "*Tortosa serà i és la mare de tots els pobles del Baix Ebre, del Montsià i de Terra Alta. I això ho ha fet la nova Catalunya!*".⁵⁵ El setmanari, a més, clamava per catalanitzar Tortosa: un plantejament que no compartien alguns federalistes marcel·linistes.⁵⁶

La divisió territorial de 1936, en decidir atorgar a Tortosa la capitalitat de la cinquena vegueria, tingué present el poblament històric com a *civitas* antiga, és a dir, com a entitat de població establerta en un territori que donava per viure als seus habitants sense la necessitat d'adquirir productes forans. Aquesta explicació de Pau Vila es complementava amb la seva opinió sobre les pedanies; el geògraf considerava que Tortosa, amb un terme municipal de 425 Km², on vivien 38.000 persones (13.000 en el nucli urbà de la capital, i la resta en els nuclis i agrupaments rurals o de forma disseminada) s'havia de plantejar la possibilitat de reduir el terme, de concedir la independència a les pedanies, com una mesura que ajudaria al desenvolupament de la ciutat: "*¿La gran extensió, desmesurada, del seu territori municipal i els aspectes rurals i camperols dels seus variats agrupaments demogràfics no obstaculitzaran l'alta missió de la seva categoria actual? ¿No fóra millor per la funció rectora que té encomanada que reduís el seu terme, bo i independitzant els nuclis forans, allunyats, per tal d'intensificar les activitats ciutadanes,*

53. Mestre i Noé, Francesc. *Els tortosins per Tortosa*. (Concurs de El Radical: " *Medis pràctics per aixecar a Tortosa de s'actual postració*". Tortosa, 1914.)

54. *Ara*, "Diari del matí", nº 223 (3-5-1936) Escrit de Tallada Cachot, F: "On va Tortosa? Què serà de Tortosa?". AHCTE.

55. *Vida Tortosina*, "Setmanari Portaveu d'Esquerra Republica de Catalunya i Acció Catalana del Baix Ebre", nº 467 (12-9- 1936). AHCTE.

56. Segons Manuel Valldeperes: "*Cal catalanitzar la ciutat amb la màxima rapidesa possible.....Es llastimós de veure com en contrats amb la resta de poblacions i ciutats catalanes. Tortosa, ofereix el trist espectacle d'una manca evident de catalanitat*"; a *Vida Tortosina*, nº 288 (4-3-1933).AHCTE. Del tortosinisme d'esquerres i republicà, que mira cap a Madrid i qüestiona el catalanisme com a element de reconstrucció nacional en parla Pujades i Martí, Xavier. *op.cit.* p.54.

*completant així la seva evolució històrica?*⁵⁷ L'extensió de cadascuna de les partides era suficient per atendre les necessitats econòmiques dels municipis independents; a més a més, la població havia augmentat considerablement: dels 4.968 habitants que es reconeixien l'any 1900 per al nuclis segregats de Tortosa en el període 1977-1983 es passava a 13.816 habitants l'any 1940.⁵⁸

Les segregacions del municipi tortosí (1977- 1983) culminarien el procés de disgregació del territori històric de Tortosa. En aquest sentit, els intents separatistes de 1930-1939, tot i les raons socials i econòmiques exposades, són també una conseqüència lògica de l'evolució territorial. La necessitat d'organitzar aquest vast territori va determinar, al llarg de la història, la creació de formes o institucions polítiques, administratives, judicials, religioses;⁵⁹ tot i això, la divisió provincial de 1833 no tingué en compte aquest espai físic i humà: *"I són aquestes tan tardanes segregacions, una de les proves més evidents de que Tortosa, com hem repetit tantes vegades, no és un municipi sinó un territori que prendrà el nom de Vegueria, Departament o Corregiment segons els temps i l'administració central de que depengui. Haurà d'arribar la divisió provincial del segle passat per provocar la confusió, i, (amb un aparell administratiu, les Costums de Tortosa, excessiu i ambigu), tots els pobles del territori que no havien crescut prou com per tenir municipi propi, quedaran subsumits dins del municipi de Tortosa, com barris inconcebiblement situats a 20 quilòmetres. Si s'hagués respectat el contingut territorial de Tortosa a l'hora de fer les províncies, no s'hauria arribat tan tardanament a les necessàries autonomies municipals que la lògica territorial feia evidents, tot i la precarietat dels mitjans per a mantenir els nous municipis fins a temps ben recents"*.⁶⁰

57. *El Poble*, "Portaveu del Partit d'Esquerra Republicana de Catalunya", nº 5010, (28-1-1938). AHCTE. Escrit de Pau Vila: "Les capitalitats de nova divisió. Tortosa" (també publicat a Vila, Pau. *op.cit.* p.191-194)

58. Grau, Josep Joan, i Sorribes, Jesús. *L'economia del Baix Ebre. V.I. Estructura i dinàmica socio-econòmica*, p. 42-45. Caixa d'Estalvis de Catalunya. Barcelona, 1985. Pel que fa a la població de l'any 1900 es desglossa, segons el prevere Fernando Miralles Messeguer, a *Tortosa y su comarca. Geografía, Historia y Estadística*. Impremta Foguet. Tortosa, 1901, de la següent forma: Jesús i Maria i la Cava, 2.620 habitants; Camarles, 240 h.; la Granadella, 183 h.; Sant Jaume d'Enveja, 763 h.; i l'Aldea, 1.162 h.

59. Massip Fonollosa, Jesús. *La gestació de les Costums de Tortosa*. Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre. Tortosa, 1984. Ens parla de l'organització del territori de Tortosa al llarg de la història: dels ilercavons, de Dertosa, de la Tortosa musulmana, de la Diòcesi religiosa, de Ramon Berenguer IV, de *les Costums de Tortosa*, la divisió administrativa des del s. XIII, etc. Hi ha altres autors que tracten el tema, com ara els citats Grau, Josep Joan, i Sorribes, Jesús, a *L'economia del Baix Ebre. V.II. Els antecedents històrics*, capítol 7: "L'organització del territori".

60. Massip Fonollosa, Jesús. *La Veu del Baix Ebre*, nº 1.421 (21-12-1984)

4. La segregació de l'Ampolla (1937)

“En la carretera real de Barcelona á Valencia, junto á las riberas del Ebro, á corta distancia de ella, junto al mar, en terreno algo elevado: hay 11 casas de pescadores y por consiguiente de pobre construcción; ocupa el sitio mas alegre y pintoresco que puede darse...”: aquestes paraules són un fragment de la definició que Pascual Madoz va emprar l'any 1845 per descriure el barri marítim de l'Ampolla, que pertanyia a la jurisdicció del Perelló, del partit judicial i diòcesi de Tortosa.⁶¹ L'any 1936 el nombre d'habitants de l'Ampolla era ja de 974, segons el *Anuario Comercial de España*,⁶² que també xifrava la població total del Perelló en 4.702 persones. Des de feia anys l'Ampolla rebia temporalment habitants de la comarca, sobretot de Tortosa, que hi acudien a estiuejar; cal recordar, així, el popular tren de banys que des de Tortosa apropava els banyistes a les platges del golf de Sant Jordi. Però, tot i això, la situació econòmica i social (sanitat, ensenyament, etc.) presentava les mateixes mancances que els altres pobles del Delta, i tampoc servia de gaire disposar d'estació ferroviària o el fet d'estar prop de la carretera València- Barcelona.

L'Ajuntament del Perelló sembla que va mostrar, després de la proclamació de la II República, un cert interès pel desenvolupament del barri marítim. En aquest sentit, es projectaren una sèrie de millores, com ara: l'ampliació de l'enllumenat, el foment de l'educació (adquisició de mobiliari, lloguer de locals més adients, inici de la tramitació per a la construcció d'unes escoles, etc.), la sol·licitud d'una estació telegràfica, l'arranjament de carrers i camins, etc. Fins i tot, el novembre de 1935, es decidí destinar 2.000 ptes. del pressupost per construir un escorxador, perquè la manca d'aquesta instal·lació causava problemes d'higiene i salut pública, i dificultava a l'Ajuntament el cobrament dels tributs per matar animals.⁶³ Aquestes propostes de millora –caldria esbrinar els projectes que es van realitzar– van resultar insuficients, i l'Ampolla va acabar exigint la segregació. Cal recordar, igualment que, juntament amb les demandes socials, es produïren una sèrie d'enfrontaments polítics que possiblement també influïren en la petició separatista. A més a més, la població de l'Ampolla havia adquirit des d'anys enrera una consciència social i col·lectiva que l'apropava als pobles del Delta. Per això, a banda de

61. Madoz, Pascual. *Diccionario Geografico- Estadístico- Histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid, 1845.

62. AHT (Arxiu Històric de Tarragona). *Anuario Comercial de España, tomo III, Málaga-Zaragoza, Guia-Pascual, 1936*. Segons l'anuari a l'Ampolla hi havia: 2 mestres nacionals, 3 tendes (*abacerías*), 3 paletes, servei d'automòbil diari a Tortosa, 2 barberies, 2 bodegons, 3 cafès, 3 fusters, 2 cases de menjars, 1 ferreria, 1 metge, 1 societat cultural (*Unión Cultural*) i 3 tavernes.

63. Ajuntament del Perelló. Llibre d'Actes del Ple (23-9-1934 / 18-1-1937), acta 10-11-1935.

Grup de banyistes a l'Ampolla. Anys 20. (fons Ramon Borrell. AHCTE)

l'allunyament físic per les males comunicacions viàries que hi havia amb el Perelló, possiblement també hi havia un distanciament per la idiosincràcia de cada poble

4.1. El procés independentista i la tramitació legal

El mes de març de 1936 l'Ajuntament del Perelló rebia una carta, signada per Felip R. Piñana i 10 representants més d'ERC de l'Ampolla, on sol·licitava la destitució del treballador municipal Enric Prades Caballé, el qual també havia estat amb anterioritat alcalde pedani. La Comissió Permanent de Governació del Perelló reconeixia les faltes que s'imputaven a Enric Prades, però les considerava lleus, i, per tant, segons la Llei Municipal, la destitució d'aquest funcionari era improcedent.⁶⁴ El conflicte posa de manifest els enfrontaments polítics que hi havia entre tots dos municipis: una situació que s'agreujà considerablement arran d'un escrit publicat, el juliol de 1936, al setmanari tortosí *Lluita*. L'article acusava l'alcalde del Perelló, Modesto Brull Rey, de "delator del fets

64. *Ibidem*, actes 8-3-1936 i 12-4-1936

d'octubre i ex-aprofitat del serveis de carreteres d'El Perelló... i de denunciar a la Guàrdia Civil que al Centre d'Esquerra d'Ampolla es celebrava una reunió clandestina- que era una reunió de la Societat Obrera."⁶⁵ L'alcalde Brull va considerar que s'havia engegat una campanya difamatòria en contra de la seva persona per part d'ERC de l'Ampolla i, per això, mostrà el seu descontentament i exigí a Marcel Miralles – regidor d'ERC de l'Ampolla i ex-alcalde pedani- que manifestés si estava d'acord amb les acusacions. El regidor Miralles es va mostrar sorprès per aquest fet, manifestant que desconeixia l'assumpte i que possiblement l'article no havia estat elaborat per elements d'ERC; el suport a l'alcalde Brull per part del Consistori del Perelló fou unànime.⁶⁶

El mes d'octubre de 1936 es constituïa un nou Consistori, després que la Generalitat de Catalunya decretés la reorganització municipal dels ajuntaments catalans. L'Ajuntament del Perelló quedava constituït de la següent forma: 4 regidors de la CNT, 4 d'ERC i 3 de la UGT; Rafel Curto Pallarés d'ERC seria nomenat alcalde-president. Aquest mateix mes d'octubre la situació a l'Ampolla requeria la intervenció de Consell Municipal del Perelló: "*...pel procedir ilegal i injust d'alguns residents al barri d'Ampolla que s'han erigit en autoritats d'aquell barri, i entenent que havent-se dissolt els Comitès i essent Ampolla part integrant d'aquest terme municipal és únicament aquest Ajuntament el què deu regir i representar oficialment aquell nucli de població, mentre no constitueixi un municipi independent...*".⁶⁷ Tanmateix, els habitants de l'Ampolla continuarien les seves reivindicacions, i, a finals de 1936, es negaren a pagar els arbitris municipals. L'Ajuntament va decidir, donada l'actitud constantment negativa de l'anomenada Junta de Veïns de l'Ampolla, d'informar personalment a la Direcció General d'Administració Local.⁶⁸

Des de l'inici de les desavinences entre tots dos municipis, la Generalitat prengué en consideració l'assumpte de la segregació de l'Ampolla. D'aquesta manera, un cop la Direcció General d'Administració Local s'assabentà d'allò què succeïa, va donar la raó al Perelló, però recordà que el procés segregacionista continuava endavant: "*... que l'esmentada Junta de Veïns no té cap autoritat per a resoldre ni intervenir en assumptes que competeixen al Municipi, sino que se l'autoritza únicament per a realitzar treballs per a la segregació d'Ampolla, d'aquest terme, per*

65. *Lluita*, "Setmanari Marxista- Leninista", nº 9 (4-7-1936). AHCTE. L'article considerava que l'alcalde Brull "deu ésser un republicà de tota la vida (per més que ja n'estem una mica escamats d'aquesta mena de republicans)".

66. Ajuntament del Perelló. Llibre d'Actes del Ple (23-9-1934 / 18 -1-1937), acta 12-7-1936.

67. *Ibidem*, acta 31-10-1936.

68. *Ibidem*, acta 5-12-1936

constituir-se municipi independent...”.⁶⁹ A finals de desembre de 1936, la Generalitat comunicava al Consistori perellonenc que disposava d'un termini de 10 dies per presentar reclamacions a la instància que havien presentat la majoria dels veïns electors del barri de l'Ampolla en la qual sol·licitaven la segregació. L'Ajuntament del Perelló reconeixia “*que en el dret que els assisteix, de segregar-se, no pot oposar-s'hi aquest Consell per quant reuneix Ampolla les condicions bàsiques que la Llei determina*”,⁷⁰ encara que estudiaria detalladament els límits del futur terme municipal.⁷⁰ Des de bon començament, però, el Perelló va expressar la seva disconformitat amb l'extensió sol·licitada per l'Ampolla, que considerava excessiva en relació amb el nombre d'habitants del futur municipi.

El conseller Primer de la Generalitat, Josep Tarradellas, i el conseller de Seguretat Interior signaven el 7 de gener de 1937 el Decret pel qual es disposava la segregació de la barriada de l'Ampolla del terme municipal del Perelló, per tal de constituir la pedania en municipi independent. El Decret atenia l'article 4 de la Llei Municipal Catalana, que acceptava aquestes modificacions de termes municipals en el cas que es tractés d'un nucli de població de més de 800 habitants i separat per una distància superior de 2 quilòmetres de la capital del municipi.⁷¹ La Llei Municipal de Catalunya, promulgada els anys 1933 i 1934, va servir per millorar la gestió i el funcionament dels ajuntaments, per potenciar la democràcia i la participació ciutadana. Amb tot, aquesta llei seguia el model de la legislació estatal de l'època, encara que mostrava una mica més de sensibilitat envers el principi d'autonomia municipal.⁷² Finalment, es reconeixia oficialment la independència de l'Ampolla, i enrera quedaven les paraules del telegrama que el Comitè Antifeixista de l'Ampolla havia adreçat abans al conseller de Seguretat Interior: “*Ampolla es encara una aldea s esta preparant l expedient per constituir el municipi*”.⁷³

4.2. La consecució d'un fi: la constitució de l'Ajuntament de l'Ampolla

El 6 de març de 1937 es constituïa, d'acord amb la Llei municipal i els successius decrets, l'Ajuntament de l'Ampolla. Els consellers -regidors

69. *Ibidem*, acta 12-12-1936

70. *Ibidem*, acta 26-12-1936

71. DOGC (Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya) N° 17. Diumenge, 17 de gener de 1936.

72. Mir i Bagó, Josep. *La Reforma del Règim Local a Catalunya*, p.32-35. Generalitat de Catalunya, Escola d'Administració Pública de Catalunya. Barcelona, 1991.

73. AHCTE. Fons de l'Arxiu Històric de Salamanca (reproducció). Secció Generalitat 289/4, document: telegrama

designats per les entitats polítiques i sindicals eren: per ERC, Manuel Ferré i Soler, Felip Ramon Piñana i Roig, Joaquim Llaó i Navarro; per la UGT, Lluís Queralt i Cabrera i Josep Comí i Colomines; per Acció Catalana Republicana, Martí Buera i Colomines, i, per la CNT, Joan Colomines i Buera, Miquel Borràs i Simó i Josep Cabrera i Colomines. El metge ampostí Manuel Ferré i Soler era escollit per vuit vots alcalde - president, després d'un possible acord entre les forces majoritàries (ERC i CNT) i UGT. El cenetista Joan Colomines i Buera i l'uguetista Lluís Queralt i Cabrera eren designats, pel mateix nombre de vots, segon i tercer alcalde respectivament. En l'acta de constitució de l'esmentat consistori es feia constar que no hi havia representats de la Unió de Rabassaires ni del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM), ja que totes dues organitzacions no estaven constituïdes a l'Ampolla i, per tant, no tenien dret a estar representades a l'Ajuntament.⁷⁴ El dia 14 del mateix mes s'escollien les comissions permanents per a l'Administració municipal: Sanitat -Assistència Social i Obres Públiques, Proveïments, Agricultura, Finances i Economia, i Cultura. El certificat que va expedir el secretari interí de l'Ajuntament de l'Ampolla, amb la intenció de comunicar al director general d'Administració Local la formació de les comissions, venia rubricat amb un segell propi que deia "Ajuntament d'Ampolla", que en substituïa un on figurava l'emblema de la Generalitat i les paraules "Consell Municipal – Ampolla".⁷⁵

Les negociacions entre les comissions de l'Ampolla i el Perelló pels límits dels dos municipis van esdevenir, des de bon començament, dificultoses: *"malgrat la llarga deliberació que hi hagué –reunió de les comissions a la Direcció General d'Administració Local a Barcelona- respecte la delimitació del terme i altres punts relatius a l'afer no s'arribà a una avenència,"* per això, s'hagué de posposar qualsevol decisió fins que no es conegués les ordres d'aplicació del decret de segregació.⁷⁶ L'Ordre del 13 de maig de 1937, signada pel conseller de Governació de la Generalitat, explicava detalladament els tràmits que s'havien de seguir en la separació dels dos municipis. Aquesta ordre, complementària del Decret del 7 de gener de 1937, feia referència a molts aspectes, d'acord amb la Llei municipal: nom dels dos ajuntaments, traspàs de propietats i de documentació, funcionaris, llibres de gestió i administració municipal de l'Ampolla, assumpte dels contribuents morosos, etc., i també

74. *Ibidem*. Document: còpia de l'acta primera (6-3-1937) del Llibre d'Actes de l'Ajuntament de l'Ampolla.

75. *Ibidem*. Document: certificat (18-3-1937).

76. Ajuntament del Perelló. Llibre d'Actes del Ple (23-1-1937 / 31-8-1938), actes 7-3- 1937 i 20-4-1937.

especificava que els límits del nou terme municipal s'havien d'acordar conjuntament entre les dues poblacions.⁷⁷

Els canvis polítics locals afectaren la composició de la comissió que el Perelló va presentar per negociar la delimitació dels termes. D'altra banda, també es produiria aviat una modificació en la Corporació municipal ampollenca, en el sentit que el 30 de maig de 1937 el regidor cenetista Miquel Borràs i Simó va ocupar el càrrec de segon alcalde, en substitució de Josep Colomines i Buera; Ramon Aleixandri i Cristòfol va entrar en el lloc que havia deixat Miquel Borràs en qualitat de conseller de la CNT.⁷⁸ La situació dels límits del nou municipi no estava resolta encara el desembre de 1937, i cada comissió continuava fixant les seves línies divisòries; abans l'Ajuntament del Perelló havia contractat un geògraf de l'oficina del Cadastre de Tarragona perquè confeccionés un plànol del terme municipal.⁷⁹

La resolució del conflicte de delimitació, juntament amb el funcionament de l'Ajuntament de l'Ampolla constituït el 1937 i la posterior assimilació forçosa al Perelló el 1939 són qüestions que es mereixen un estudi detallat.⁸⁰ Cal esbrinar, també, per què la derrota republicana va suposar un fre al desenvolupament autònom del municipi de l'Ampolla, si tenim en compte que en altres poblacions –i també en les pedanies deltaïques de Tortosa– l'ideal segregacionista era defensat per la majoria de la població, fins i tot per jerarques franquistes locals. Segons alguna opinió, els elements més dretans i reaccionaris de l'Ampolla es mostraren contraris a la segregació, ja que possiblement tenien por de perdre els privilegis i el poder que havien aconseguit de l'Ajuntament del Perelló.

5. La liberación franquista i l'ajuntament de San Jaime de Enveja

La *liberación* franquista posà fi a les aspiracions independentistes de les partides deltaïques; els expedients de tramitació de les segregacions

77. DOGC (Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya) N° 138. Dimarts, 18 de maig de 1937

78. AHCTE. Fons de l'Arxiu Històric de Salamanca (reproducció) Secció Generalitat 289/4, document: relació dels components de la nova Corporació (31-5-1937)

79. Ajuntament del Perelló. Llibre d'Actes del Ple (23-1-1937 / 31-8-1938), actes 25-11-1937 i 23-12-1937

80. Comí Gallimó, Guillem, a "L'injustament oblidat Ajuntament Republicà de l'Ampolla" (*La Veu del Baix Ebre*, n° 2053, 5-9-1997) exposa els entrebancs i la negativa que va rebre, per part de les autoritats del Perelló, per poder consultar la documentació generada per l'Ajuntament de l'Ampolla constituït el 1937; segons Guillem Comí continua a l'Ajuntament del Perelló. En l'article també s'explica detalladament la constitució de l'ajuntament independent, a partir de la documentació localitzada a Salamanca.

durant l'època republicana van ser oblidats. La Comissió Gestora Municipal de Tortosa, encapçalada per Recaredo Loscos Mulet, escollida per les autoritats militars el 18 de gener de 1939 -arran de l'ocupació *nacional* de Tortosa -, deixava ben palesa la voluntat d'esborrar els vestigis del període anomenat de "*dominación roja*", per això "*...la Presidència propone la suspensión de todos los acuerdos, actos y contratos realizados por la Corporación Municipal de esta ciudad y sus representantes desde el diez y ocho de Julio de mil novecientos treinta y seis hasta el diez y seis de Enero último y rehuir las responsabilidades que pueda derivarse de los mismos y sus consecuencias*".⁸¹ A les pedanies es nomenaren alcaldes i es contractà personal amb la intenció de normalitzar, d'acord amb les exigències del nou règim, la vida administrativa; també es designaren els anomenats caps de la Falange local, que durant anys imposaren la seva autoritat.

El Delta dret va ser ocupat per l'Exèrcit *nacional* el mes d'abril de 1938, i les tropes republicanes es replegaren a la riba esquerra. Després d'uns mesos de lluita i d'altres penúries, el 13 de gener de 1939, la població de Tortosa, juntament amb les pedanies deltaiques de l'esquerra de l'Ebre i altres poblacions de la comarca, van ser *liberadas* pels soldats del general Franco.

5.1. L'Ajuntament provisional de Sant Jaume d'Enveja

Una vegada ocupada la partida rural d'Enveja l'abril de 1938, i com que la capital tortosina encara restava en zona republicana, es constituí un ajuntament provisional sota el control de les autoritats militars franquistes. Es tractava d'un ajuntament interí que pertanyia al terme municipal de Tortosa, que no va mostrar, en un principi, la voluntat de constituir-se en consistori independent. El Consell de Sant Jaume d'Enveja estaria format per: José Aixendri Tafalla, com a alcalde; Juan Torta Barberá, de 2n alcalde, i delegat de Comerç; i Alfonso Fabrè Yerro, de secretari, juntament amb els gestors, els delegats, el jutge municipal i l'agutzil.⁸² El dia 11 de maig de 1938 el comandant militar escollia finalment una

81. AHCTE. Comissió Gestora 229, acta 31-1-1939. Llibre d'Actes de la Comissió Gestora Municipal de l'Ajuntament de Tortosa. (18-1-1939 / 7-3-1940).

82. AHCTE. Fons Municipal 1917. Actes de Sant Jaume d'Enveja 1938-1939, "Acta de Constitución del Ayuntamiento de San Jaime-Enveja (Tortosa), 19-4-1938 ". Els altres càrrecs que es designaren foren: José Llambrich Bertomeu (Mobilitzacions), José Colomé Fabra (Agricultura), Juan Colomer Casanova (Obres Públiques), Vicente Fornós Tomás (Subsistències i Abastos), José Llambrich Solá (Hisenda Municipal), Juan Rullo Monllaó (Allotjaments), José Beltri González (Servei Municipal), José Porres Grau i Arturo Zaragoza Prats (delegats del Servei Municipal als Muntells), Francisco Forcadell Cera (jutge municipal), José Magriñá Fumadó (secretari del jutge) i Salvador Sans Bertomeu (agutzil)

Comissió Gestora interina, que componien 4 membres: el primer i el segon alcalde, el secretari i un gestor, José Llambrich Bertomeu, encara que en realitat van ser els militars franquistes qui ostentaren el poder. Els elegits en la Comissió expressaven, davant un grup de veïns del poble i les autoritats militars, la seva adhesió i fidelitat al nou règim polític, a la vegada que s'oferien per a: "*cooperar al Imperio de la mas estricta justicia y al engrandecimiento de la Patria á la que ofrendan sus fuerzas, su trabajo y sus servicios...*"⁸³

El nou ajuntament va assumir el repte de garantir l'alimentació de la gent que no havia abandonat el poble. Era difícil l'avituallament de gèneres de primera necessitat, cosa que s'agreujava per les incautacions de les tropes feixistes i per la desconfiança que aquestes mostraven envers la població local, "*con respecto a viveres se intentó con ayuda de la Autoridad Militar, pedir a crédito pequeñas partidas de géneros, las que mas precisaban, pero fue inutil, exigieron el pago al contado rabioso*".⁸⁴ Els pagaments no es podien realitzar amb la moneda republicana, per la qual cosa hi hagué dificultats a l'hora de realitzar les compres fins al canvi per la nova moneda franquista. Les botigues de queviures tenien molt poques existències, els camps estaven desolats i s'imposà un fort racionament en molts productes. L'Ajuntament es va fer càrrec aquests dies del forn de pa, però, a causa de l'escassetat de farina, calgué sol·licitar-ne a la zona valenciana, encara que el transport era molt dificultós.

Entre els primers acords que prengueren els regidors municipals cal destacar la súplica a la Comandància Militar per l'alliberament dels veïns Juan Porres Tomás i José Masdeu Reverté, empresonats al camp de concentració d'Aranda del Duero, al·legant que eren persones de bona conducta i afins als partits de dreta que col·laboraven amb Franco.⁸⁵ Les tramitacions per a la tornada dels refugiats que s'havien exiliat a la zona *nacional*, a poblacions com ara Vinaròs i Ulldecona, també van ser gestions que realitzà el nou Consistori de Sant Jaume d'Enveja, així com, després, l'assumpte dels empresonats al Perelló. Els actes propagandístics del *Movimiento* formaren part, de la mateixa manera, de la vida municipal: canvi de noms als carrers, bandera bicolor per a les celebracions, etc.

83. AHCTE. Fons Municipal 1917. Actes de Sant Jaume d'Enveja 1938-1939, acta de constitució de la Comissió Gestora (11-5-1938)

84. *Ibidem*, acta 12-5-1938.

85. *Ibidem*, acta 23-5-1938.

Oficina de la pedania de Sant Jaume d'Enveja. Anys 50-60.
(fons "Paisatges i pobles de l'Ebre", AHCTE)

Des d'un primer moment, el recent constituït Ajuntament va veure la necessitat d'obtenir una sèrie d'ingressos, per sufragar les despeses del personal que es nomenà (oficinista, agutzil, enterrador, guarda) i de la mateixa administració. En aquest sentit, ben aviat s'imposaren una sèrie d'impostos o arbitris municipals que recaptaria José Llambrich Solá, escollit caixer i pesador públic: *"cada toro que se sacrifique diez pesetas, por un cerdo cinco pts., por un carnero una pta, permiso para la venta de pescado una caja una pta. Derecho a vender en plaza: verduras 1 pta cada carro, un puesto pequeño cincuenta centimos. Derechos de venta por carro cargado de leña, carbón o aceite una pta"*.⁸⁶ A més a més, va establir-se un pagament per permisos de sortida temporal del poble. Els ciutadans van haver de pagar, a partir de principis de juliol del 1938, 50 cèntims per poder sortir fora del terme municipal, i 25 cèntims si es volia anar a la zona *perillosa* del mateix municipi d'Enveja.⁸⁷

Amb tot i aquestes mesures, els ingressos no eren suficients, llavors els regidors es proposaren imposar nous arbitris sobre vendes diàries i

86. *Ibidem*, acta 10-6-1938.

87. *Ibidem*, acta 1-7-1938.

controlar les mercaderies de les tendes, encara que hi havia un cert desgavell en l'aplicació de preus i taxes per part dels comerciants locals. L'Ajuntament es veié obligat a suprimir personal i a moderar les despeses, *"la situación del Ayuntamiento financieramente resulta muy delicada, ya que debido a la evacuación de casi la mayoría de vecinos impide hacer unos presupuestos para lo que resta del año corriente. Se impone reducir los gastos..."*.⁸⁸ Evidentment, des d'abans de l'ocupació feixista, i, després, quan el riu es convertí en línia de front, moltes famílies evacuaren i s'establiren a la ribera; fins i tot algunes creuaren el riu i s'allunyaren per evitar la guerra, o per la temor de les represàlies. També a la Cava i Jesús i Maria, quan les tropes *nacionals* van ocupar Sant Jaume d'Enveja, molts habitants se n'anaren a viure a les casetes i barraques disseminades per la zona, o carregaren els carros i fugiren ben lluny.

La producció i la comercialització de l'arròs van ser dues qüestions que preocuparen notablement l'anomenat *Ayuntamiento Nacional*, per la qual cosa es tramitaren les queixes que els pagesos locals van presentar a la Federació d'Agricultors, on sol·licitaven de cobrar l'arròs que se'ls intervenia per poder aconseguir fertilitzants, crèdits, eines i mà d'obra. Així, la Corporació de Sant Jaume d'Enveja va adreçar un telegrama al Ministeri d'Agricultura on demanava més reconeixement per als Sindicatos Arroceros i un funcionament adequat de la FSAAE (Federación Sindical de Agricultores Arroceros de España), juntament amb la millora de la situació econòmica dels pagesos.⁸⁹

L'establiment al riu Ebre de la línia del front de guerra va influir negativament en l'agricultura: escassejaven els adobs, molts propietaris i arrendataris deixaren els camps erms, faltava mà d'obra i eines, etc. Per aquests motius, l'any 1938 es cultivaren al Delta 12.951 jornals, amb una producció de 67 milions de kg d'arròs closca; unes dades molt inferiors a les enregistrades l'any 1935, abans del conflicte, quan es cultivaren 64.575 jornals, que produïren poc més de 80 milions de quilograms.⁹⁰ Però la situació encara s'agreujà més si tenim en compte que l'arròs es va convertir en un gènere intervingut per la Comisaria General de

88. *Ibidem*, acta 28-10-1938.

89. *Ibidem*, acta 13-11-1938 (reproducció íntegra del telegrama enviat al Ministeri d'Agricultura). L'Ajuntament intervingué des de la immediata postguerra en el funcionament del Sindicato Arroceros local, en un intent de regular la situació del camp. El president era Juan Torta Barberá, segon alcalde i *jefe* de la Falange del poble; el secretari era el mateix de l'Ajuntament. Es considerava que la Comissió Arrossera del Baix Ebre de l'època republicana havia estat una organització inoperant, que no servia d'exemple per al Sindicato Arroceros.

90. MMA.Fons: FSAAE-Delegació de l'Ebre. "Memoria de la Federación Sindical de Agricultores Arroceros de España (1933 a 1965)", p. 48 i 51, FSAAE.València,1966; i full de "Datos Estadísticos Generales" (1938-1945).

Abastecimientos y Transportes, a causa de la seva condició d'aliment racionat de primera necessitat per a la població. Llavors, començaria l'època d'ocultació de part de la collita, cosa que feien molts pagesos per al consum familiar, o per poder vendre a millor preu a l'estraperlo, una pràctica que per a molts només va significar una certa millora de la qualitat de vida, però per a altres va suposar un lucratiu negoci.

5.2. El primer intent segregacionista de la postguerra

Amb tot i els problemes financers i les limitacions imposades per la carestia de l'època, s'havia aconseguit el funcionament de l'Ajuntament d'Enveja, i, per tant, havia arribat l'hora de demanar la segregació. En aquest sentit, el febrer de 1939 –a conseqüència que Tortosa ja estava ocupada pels *nacionals*– una comissió de Sant Jaume d'Enveja anà a Tarragona a sol·licitar a les autoritats provincials el reconeixement com a ajuntament independent. Les expectatives obtingudes arran de les entrevistes amb l'Autoritat Provincial de la Falange i el secretari del Governador Civil van ser d'allò més favorables; s'havia de presentar una sèrie de documents i plànols per obtenir la legalització, però, mentrestant, el Consistori d'Enveja podia continuar actuant de forma autònoma.⁹¹ Un cop s'enllestís la documentació, l'alcalde i el *jefe* de la Falange local, Juan Torta Barberá, es desplaçarien a Tarragona per lliurar-la als organismes governamentals.⁹² Mentre s'estudiava la demanda de segregació, l'Ajuntament de Sant Jaume va continuar exercint amb total llibertat, com ho demostra la sol·licitud que va enviar a nom d'"Alcaldia de San Jaime de la Envejija" a la Diputació de Tarragona, per aconseguir la reparació del camí que anava de la població a les Salines.⁹³

El governador civil, un cop rebut l'expedient de segregació, s'adreçava a la Gestora Municipal de Tortosa amb la intenció que es manifestés a favor o en contra de la sol·licitud que havien presentat les autoritats i els veïns de Sant Jaume d'Enveja. Era necessària la conformitat de l'Ajuntament de Tortosa per poder realitzar la segregació, però aquest consistori s'hi pronuncià desfavorablement. El Govern municipal tortosí manifestava que desconeixia les raons en les quals es recolzaven els peticionaris de la partida riberenca, com també les mancances i els incompliments que l'informe segregacionista podia presentar d'acord amb el Reglament

91. AHCTE. Fons Municipal 1917. Actes de Sant Jaume d'Enveja 1938-1939, acta 10-2-1939.

92. *Ibidem*, acta 24-3-1939.

93. AHDT (Arxiu Històric de la Diputació de Tarragona). Llibre d'Actes de la Diputació de Tarragona (6-9-1938 / 5-6-1939), acta 20-5-1939.

d'ordenació municipal de 1924. El poc interès de l'Ajuntament de Tortosa per aquest assumpte era evident, però sí que tenia clar que la independència de Sant Jaume era inviable: "*esta Corporación hace constar desde luego la no conveniencia de realizar dicha segregación*".⁹⁴

No hi hagué una iniciativa ferma de l'Ajuntament de Tortosa de la postguerra, ni de la resta d'administracions, per solucionar les reivindicacions dels riberencs i prosseguir els avenços que hi hagué durant la II República. L'any 1940, una carta que la pedania de Sant Jaume d'Enveja va adreçar a l'Ajuntament tortosí reflectia la situació de desencís i abandonament que es vivia als pobles deltaics: "*lamentándose del abandono en que se le tiene por parte de este Ayuntamiento y solicitando se practiquen en dicho poblado las siguientes obras*", referint-se a una sèrie de millores com ara la neteja i construcció de clavegueres, la recollida de la brossa, la construcció d'un mercat i dos grups escolars –un als Muntells–, la millora de les condicions higièniques de la població i altres reformes que s'exigien a l'Ajuntament de Tortosa.⁹⁵

6. Després del 1939: notes sobre l'evolució del conflicte

La voluntat d'independitzar-se de Tortosa que mostraren entre 1930 i 1939 els habitants de les pedanies del Delta no va defallir en anys posteriors. Així, hi ha diversos intents segregacionistes en el període comprés entre el decenni dels 40 i els anys 70 i 80, quan finalment els pobles de la Ribera deltaica obtingueren la tan desitjada autonomia municipal. Les peticions segregacionistes de finals dels anys 40 no foren ateses, entre altres raons, perquè es deia que Tortosa estava en plena reconstrucció després de les calamitats de la Guerra Civil, per la qual cosa formava part del programa de *Regiones Devastadas*. L'Ajuntament no compartia, tampoc, la majoria de raons exposades pels habitants de les pedanies del Delta: abandonament en obres i serveis, diferència negativa entre els impostos pagats i les aportacions del Consistori tortosí, excessiva distància en quilòmetres, etc. Fins i tot, la deixadesa urbanística que denunciaven algunes partides era justificada, segons l'Ajuntament de Tortosa, per la disseminació del poblament agrari. Un cop més, però, els intents independentistes de l'època franquista ens mostraren que el moviment

94. AHCTE. Comissió Gestora 229, acta 7-6-1939. Llibre d'Actes de la Comissió Gestora Municipal de l'Ajuntament de Tortosa. (18-1-1939 / 7-3-1940)

95. *Ibidem*, acta 22-2-1940. La millora de l'enllumenat públic i el telèfon, la construcció d'un escorxador, una legislació adequada sobre les aigües residuals i el clavegueram, reparacions de carreteres, etc.eren altres sol·licituds dels veïns de Sant Jaume d'Enveja.

segregacionista de les partides riberenques era una reivindicació popular i majoritària.

Finalment, les segregacions que obtingueren els riberencs i riberenques posaren fi a les crítiques que durant anys havien escoltat a Tortosa: *“piense que hasta hace tan sólo diez años, no había ningún camino pavimentado ni calle asfaltada. Cuando llovía todo el pueblo era un inmenso barrizal. El Ayuntamiento tortosino sólo quería nuestro dinero, hasta que un día el pueblo se cansó de tal estado de cosas...”*⁹⁶. Aquestes queixes calia, segons algunes opinions, adreçar-les a l'oligarquia intransigent tortosina i als governants, que també descuidaven les classes populars de la ciutat de Tortosa, les quals tenien moltes mancances en els seus barris.

Hi havia sectors de la societat tortosina que havien defensat, sobretot, el paper capdavanter de Tortosa en el desenvolupament del Delta i, per tant, la necessitat de no atendre les peticions independentistes. Les partides rurals riberenques havien rebut, segons aquestes veus, unes dotacions i uns serveis superiors als d'altres pobles, només pel fet de pertànyer al municipi tortosí. A més, es defensava la idea que els habitants del Delta no col·laboraren en el ressorgiment municipal de la postguerra, tot i l'interès que es considerava que sempre havia tingut Tortosa envers les pedanies: *“cerraron los ojos ante el espectáculo sinlencioso del sacrificio tortosino y con indiferencia cívica pensaron que aquello no les afectava”*. Es creia, de la mateixa manera, que darrera els intents segregacionistes de principis dels anys 60 hi havia els interessos personals dels cacics locals, que havien controlat fins llavors els sindicats arrossers, i que ara, veient com perdien poder polític i econòmic, s'aprofitaven de la *“mentalidad simple de los ambientes rurales”*.⁹⁷

El regidor tortosí David Catalá va manifestar, l'any 1964, la seva opinió contrària als moviments segregacionistes. Va denunciar la poca responsabilitat fiscal que sempre havien tingut les pedanies del Delta, pel fet de rebre més inversions que no pas les que es mereixien per la seva contri-

96. *La Vanguardia Española* (1-10-1969). J. Bayerri Raga cita les paraules d'un habitant de la Cava que explica com Tortosa els tingué més en compte arran de les reiterades sol·licituds de segregació. Panadés Aguadé, Antoni, a *Deltebre. Un procés de més de 40 anys*. Casa de Cultura de l'Ajuntament de Deltebre, 1998, explica l'evolució del moviment segregacionista fins la independència de 1977.

97. AHCTE. Fons Municipal 2636. Expedient de segregació de Camarles i Sant Jaume d'Enveja, 1963. Document: “Exposición de antecedentes y circunstancias que concurren en el Municipio y Comarca de Tortosa relacionados con cuestiones político- sindicales de actualísimo interés”(maig 1961). Es diu també que la creació a les pedanies de *Jefaturas Locales del Movimiento*, de *Hermandades de Labradores y Ganaderos* i de cooperatives representava un entrebanc per a la unitat municipal de Tortosa.

bució econòmica. Considerava que els líders segregacionistes s'aprofitaven dels sentiments incontrolats per provocar el desordre i la revolta, i que manipulaven la població. També deia que el Delta no tenia uns líders polítics i sindicals capacitats, i afirmava que els 5 regidors del Delta que formaren part del Consistori l'any 1954 es caracteritzaven per la seva incapacitat d'ajudar els seus veïns. El regidor criticava, igualment, que les partides culpessin l'Ajuntament de tots els seus mals i que no recordessin el paper dels propietaris tortosins en el desenvolupament agrari del Delta. Les segregacions dificultarien, segons el seu criteri, una sèrie de projectes dels anys 60, com ara el Pla de Sanejament, i no tenien cap fonament històric ni sentit pràctic. El moviment segregacionista, defensor de la proclama "poble apart", era considerat idèntic al separatisme català, i s'observava amb ironia que la Tortosa "*conciliadora e integracionista que mucho sirvió a la causa de la unidad política de España*" hagués de resoldre una qüestió independentista.⁹⁸

La repressió legal, amb el "*cese de toda actividad subversiva contra la integridad del Municipio Tortosino*", era la solució que permetria evitar la disgregació del terme municipal de Tortosa, ja que, segons alguns ciutadans tortosins, les raons exposades pels segregacionistes eren demagògiques i inadmissibles, perquè a la fi "*los habitantes de nuestras partidas carecen del arraigo que es necesario para sentir la municipalidad e incluso la convivencia natural de familias unidas por vínculos de tradición y de vecindad y también de propios y comunes intereses materiales, morales y culturales que justifiquen la formación de Ayuntamientos*".⁹⁹ Amb el temps, però, i a conseqüència de les contínues reivindicacions, l'Ajuntament de Tortosa hagué de reconèixer com a pobles independents l'Aldea, Camarles, Sant Jaume d'Enveja i Deltebre (la Cava i Jesús i Maria), i l'Ampolla aconseguí l'any 1989 segregarse del Perelló.

98. Catalá Franquet, David. *op.cit.*, p. 141-144. Parla de la missió històrica de Tortosa i d'un tortosinisme expansiu en l'àmbit comarcal i regional que proclamí la seva capitania. Ens recorda, també, que Tortosa no ha estat mai separatista, però sí "*cuna tan preclara de un tradicionalismo a la vez regionalista e hispánico y devota de un foralismo que permita la unidad patria sin detrimento de las libertades jurídicas, políticas y económicas de la regiones*".

99. AHCTE. Fons Municipal 2636. Expedient de segregació de Camarles i Sant Jaume d'Enveja, 1963. -----Informació oral: Guillem Comí Gallimó i Ramon Piñana Cabrera, de l'Ampolla; Josep Bo Curto, Sebastià Colomines Casanova, Pedro Franch Piñana, Tomàs Fosch Casanova i Joan Ventura Piñol, de Deltebre; Salvador Llambrich Sanz, de Sant Jaume d'Enveja.

ALBA

JESUS Y MARIA Febrero 1954 Nº 7

